

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Издави два пут сваког месеца у свескама од 3 и више табака. Цена је: за Србију 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије.
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТРУ.

XIII СВЕСКА

У Београду 15. Јула 1886.

ГОДИНА VII

Разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

Разрешени су:

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ:

гђа *Јелена Димитријевићка*, учитељица,
школе у Малој Плани, 25 Јуна ове године.

У ПРИРОЧНОМ ОКРУГУ:

г. *Крста Јовановић*, учитељ школе гр-
љинске, 22 Јуна ове год.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Сима Оцокољић*, привремени учитељ школе лучке, 13 Јуна ове год. по молби.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССХVII

11. Јуна 1886. год. у Београду.

Били су: *председник* Дим. Нешић; *редовни чланови*: Ј. Пецић, др. Н. Ј. Петровић, Свет. Вуловић, Ђ. Козарац, Драг. Плајел, др. Лаза Стефановић, Јевр. Илџ; *ванредни чланови*: Милан Андоновић, Јев. Ђорђевић, Јов. Ђорђевић, Петар Живновић, др. В. Банић, Бор. Тодоровић и Лаза Обрадовић.

Пословођа: Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 316-ог састанка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 8-ог овог месеца ПБр. 4682, којим се шаље Главном Просветном Савету на преглед и оцену II део биологије „Зоологија за више разреде средњих школа“ од г. Ђ. Козарца директора београдске гимназије заједно са писмом пишчевим, у коме се налазе извесна објашњења. Одлучено: да

се умоли г. Ј. Пецић да ово дело прегледа и оцени и да Савету о истоме реферире.

III

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 11-ог овог месеца ПБр. 4849, којим се шаље Главном Просветном Савету на преглед и оцену сведоџба г. Јована М. Трифуновића, који је свршио историјско-филолошки одсек наше Велике Школе.

Пошто је сведоџба прегледана Главни Просветни Савет одлучио је: да г. Трифуновић има добру квалификацију за наставника средњих школа а за групу историјско-филолошких предмета.

IV

Прочитан је и саслушан извештај дисциплинарног одбора ове год. о г. Крсти Јовановићу учитељу грљинском, који је пуцао на окружног начелника.

Са 8 противу 6 гласова одлучено је: да се Крста Јовановић одмах отпусти из учитељске службе.

V

Прочитан је извештај г. С. М. Лозанића о програму из Технологије за реалке, који је саставио г. Раша Милошевић и који је раније послат на преглед и оцену г. Лозанићу и г. Драг. Плајелу.

Тај извештај гласи :

Главном Просветном Савету

Актом Главног Просветног Савета од 15/5 1886. СБр. 23 послат је мени и г. Д. Плајелу на преглед и оцену програм из Технологије за реалку, који је саставио г. Раша Милошевић. — Част ми је поднети под ./ програм г. Плајела, који је он, у договору са дотичним наставником, саставио. У овај програм нису ушле неке фабрикације, из разлога, што се оне довољно опширно уче и у хемији; додата је пак металургија неколико важнијих метала.

По мом мишљењу програм г. Раше Милошевића може се усвојити за реалку, с тим, да му се дода: о води, о гориву и металургија. Ја држим да познавање воде и горива, у технолошком погледу, ваља да предходи проучавању појединих фабрикација, јер то двоје задире тако јако у сва технолошка питања; осим тога вода и гориво имају толико исто, па може бити и више, важности и за домаћу економију. Истина је, да се и у хемији говори о води и гориву, али не са оног гледишта, са кога се то чини у технологији: с тога држим да технологија ваља да обухвати и то двоје. Да и „металургија“ треба да уђе у поменути програм, биће оправдано самим тим, што је то један од најважнијих одељака из технологије. Држим да је у програму г. Плајела довољно обухваћена металургија, с тога се она у толико може унети у дефинитиван програм технологије за реалку.

Под // враћам програм г. Раше Милошевића.

10 Јуна 1886 год.
у Београду.

Професор Велике Школе
С. М. Лозанић

Одлучено: да се пошљу оба програма и г. Рашин и г. Плајелов г. г. С. М. Лозанићу, Бор. Тодоровићу и Раши Милошевићу с молбом, да они заједнички у споразуму из оба два ова програма саставе један програм за предавање Технологије у реалкама.

VI

Саслушан је усмен реферат дра г. Ник. Ј. Петровића о делу: „Низ Бисера“ од Мите Нешковића са сликама, које је књижара Пуринћева понудила министарству просвете на откуп за поклањање ученицима основних школа.

Усвојено је мишљење г. референта и одлучено је: да се дело може примити, ако буде потребе, за поклањање ђацима виших основних школа. Што се цене тиче Савет није донео никакву одлуку.

VII

Прочитан је реферат г. Косте Црногорца и г. Лазе Обрадовића о делу: „Пољска Привреда“ од г. Паје Т. Тодоровића чиновника министарства финансије.

Реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Одликвани поверењем Главног Просветног Савета, да прегледамо и оценимо дело „Пољска привреда“, коју је написао г. Паја Тодоровић, чиновник министарства финансије, част нам је, да о истоме делу кажемо ово што иде :

1., Поднесено дело, у 15. штампаних табака са 122 слике на крају књиге, обухвата мало нешто више од $\frac{1}{3}$ грађе, коју наставни програм прописује из *Пољске привреде* за V разред више основне школе. Књига обухвата *земљорадњу* у ширем смислу, а ту се рачунају *ратарство*, *баштованство* и *ливадарство*. Ово је тек прва књига у реду осталих, у којима би био изложен сав наставни материјал из *Пољске привреде* за V и VI разред више основне школе;

2., Ова прва књига *Пољске привреде* обухвата потпуно сву прописану грађу из земљорадње. Ред излагања је у главном као и у програму, осем незнатних одступања при груписању неких биљака у нарочита кола. Тим одступањем дело је само добило, како с научне, тако и с практичке стране. Одељци су прегледни и удесно обрађени;

3., Језик је у делу чист, без граматичких и синтактичких погрешака. Стил је популаран и лако разумљив;

4., Дело ово стоји на сувременој научној и практичкој основи, јер је рађено по најпризнатијим научарима и практичарима, страним и нашим, који су у литератури *Пољске привреде* стекли признања и уважања;

5., Према овоме слободни смо потврдити истину да је ова прва књига *Пољске Привреде* од г. Паје Тодоровића само нова добит у нашој књижевности за ову струку, а надати је се, да ће овај млади и вредни писац и хтети и моћи да овај свој рад корисни и даље продужи, и да тако створи читав компендијум књига *Пољске привреде*, чиме би стекао права на вечиту благодарност свију оних, којима напредак *Пољске привреде* на срцу лежи, јер ми, при свим прилично разгранатим радовима у овој струци, ипак до данас немамо ни једнога дела, у коме би све гране *Пољске привреде* обухваћене биле;

6., С тога, на основу предизложенога, част нам је предложити Главн. Просветном Савету: Да се дело *Пољска привреда*, књига прва, од г. Паје Тодоровића, може прво и прво препоручити за ручну учитељску књигу, пошто за сада нема дела, у коме би се могла наћи овако прибрана сва прописана наставна грађа за предавање *Пољске привреде*; за тим, да се као корисна препоручи за школске књижице, и најпосле, да се откупи за поклањање ученицима виших основних и продужних школа.

Ако би се, међу тим, избацили из овога дела научни изрази, као што су н. пр. *температура, интернодије, утицај механички и хемијски, алкалије, анализа, метода* и т. д.; формуле: $B = \frac{\Pi}{p \times o}$ или $B = \frac{\Pi}{p^2}$ и др.; латински називи минерала, биља и др. као: *серпентин, Triticum repens, Convolvulus arvensis* и т. д.; као и кад би се уклонила сувишна објашњења писана ситним текстом, а при том се додало и остало, што се по програму учи у V разреду, могла би се написати и као ручна ђачка књига;

7., По нашем мишљењу, ово дело од 15 штампаних табака са 122 дрворезне слике вреди 3 динара, и да би, по тој цени, ваљало откупити од писца што већи број екземплара,

како би он на тај начин материјално потпомогнут а морално подстакнут био, да свој корисни посао што енергичније продужи и крају приведе;

8., Најпосле изјављујемо, да су слике, које су књизи придате, довољно јасне, те знатно олакшавају изучавање самога дела. Једино желети би било, да су слике, зарад лакше прегледности, унете у сам текст, те за то бисмо препоручили г. писцу, да ово учини бар у осталим књигама, а ако би дочекао и друго издање овога првога свога дела, да то исто и у њему изврши, а при том и да обрати нарочиту бригу, да нестане штампарских грешака, којих у овој књизи прилично има.

С овим свршујемо реферат о књизи *Пољска привреда*, која нам је на преглед и оцену дата. Благодарети на поверењу, којим нас је, у овој прилици, одликовао Главни Просветни Савет, остајемо:

28 Маја 1886 год.
у Београду.

Главном Просветном Савету
вазда на услузи:

Ћоста Дрнгогач
професор

Млаза Ј. Рврадовић

Усвојено је у свему мишљење г. г. референата и одлучено је: да се ово дело може примити за потребу изложу у реферату.

Референтима је одређен хонорар свакоме по 50 динара.

VIII

Прочитан је реферат г. г. дра Лазе Стефановића и Борислава Тодоровића о књизи: „Практична предавања из познавања природе“ коју је написао за основу наставу г. Арсеније Шијаковић учитељ.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледали смо и износимо оцену на књигу: Практична предавања из Познавање природе за основну наставу. Књига прва. свеска I. По К. Сент Илеру, Ушинском, Ј. Панчићу, Поворном и др. изворима а по педагошком плану написао Арсеније Шијаковић учитељ. Штампано у Нишу 1885. У овој су књизи само сивавци.

Као и у пређашњим двама делима има и у овом доста погрешака, које ћемо споменути местимиче, да бисмо потврдили свој суд, што имамо о овом делу.

Сваку животињу почиње неком одредбом, која нема смисла, на пример: Име. Животиња, која код нас не живи, већ од нас на далеком југу у топлим пределима, на којој тамошњи народи носе терете по земљи, гди је чист песак за 7, 8 и више дана, да због песковитог земљишта скоро ништа не родв, та се животиња зове *камила*. То име код нашег народа носи и мужак и женка и младунче. Даље погрешно је, да је грба од меснатог ткања, да има пети одељак у желуцу за воду. — Сурла служи слону место горње вилице, кроз њу пије воду. — Веверица затвори ону страну са које ветар долази, а да се не би угушила, направи на противној страни други отвор. — Горида са вођима и батинама напада на људе. — Осећање само на кљуну у патке.

У језику има много погрешака, на пример: хранење гди, без да тело повреди, седење, са прстима обухвата, са обема ногама скакуће, детлић избуши кору *трулих дрвећа*, измилио, желуцу, отсељава, дивље пловке долетају код нас, летити.

Пређашња група животиња водоземци, сад се одваја у водоземце и гмизавце, а у овој књизи је задржано старо водоземци.

Учитељ се може користити овом књигом, јер је прикупљено доста материјала у опису и упоређивању сродних животиња, само бојати се, да не падне у погрешку механичког учења, јер овде нема ничег, што би руководило посматрању природе и не води се нимало рачуна о оном, што деца већ знају. Како је ова књига намењена учитељима, требало би да има свуда упутства, чега овде нема.

Према свему наше је мишљење: Да у овој књизи нема управо оног, чиме треба да се одликује овака књига од осталих обичних Зоологија, а при том има погрешака у издавању као и у језику; па с тога се не може препоручити за школску књигу.

8 Јуна, 1886, год.

у Београду.

Др. А. Стефановић
Ђор. Ђ. Јодоровић

Усвојено је мишљење г. г. референата и одлучено: да се дело не може примити и препоручити за школску потребу.

Референтима је одређен хонорар свакоме по тридесет (30) динара.

IX

Прочитан је реферат г. г. дра Лазе Стефановића и Борислава Тодоровића о двама књигама г. Николе Стојановића учитеља, под насловом: „Познавање природе за III и познавање природе за IV разред“.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Разгледали смо дело: „Познавање природе за III и IV разред, саставио Ник. Стојановић, учитељ, и мишљења смо да се не може препоручити за никакву потребу, јер има много погрешака. Примера ради навешћемо неколико крупнијих. Код описа краве има оваких погрешака: нос има две носне рупе око којих су ноздрве; неки рогови иду округло; труп није округло (обао), већ више ћошкаст; у литоњу упада храна кроз други отвор; из литоње упада храна у сириште, а одатле неки део се претвори у крв, а неки иде у црева и као непотребна излази напоље (ђубре, балег); свуда где људи живе налази се крава.

Одмах се говори о змијама у опште, место да се опише у III разреду по програму змија отровница — камењарка, јер пешчарка долази у IV разреду. И даље пише: „довде смо прешли две групе животиња: сисавце и тице“, а међу тим пре тога долазе у књизи жабе и гуштери. Змије могу помоћу репа врло далеко да се пруже, да скачу. Отровнице јаја своја задржавају у рену и отуда се рађају живи змијичићи.

Код корњаче нису разликовани штитови по телу од костура испод њих, већ је све то узето као оклоп и костур. Даље описује као једну корњачу и сувоземну и водену.

Код гљива је корен жиличаст, множење њихово бива делењем гљива на комадиће — на парчиће, зрица. Код бора: од земље до грана, зове се дебло и обично је без икаквих грана, оно пак место одакле гране почињу зове се круна. Гране се рачвају пришљенасто. Лишће израста из једног корена по два и два

заједно. Он подноси сваки климат. Ту је раз-
множаваће шумског дрвећа описато погрешно
положницама, што је један од наших љуби-
теља вртарства (воћарства) пробао на дуњи
као неки куриозум. Тако и остало дрвеће
множи се — по овој књизи — изданцима, по-
ложницама и припорцима. Код описа јеле има:
шишарке су љускасте, а у свакој љусци на
дну унутрашње стране налазе се две семке,
а на спољној страни има опнаст приперак
који израшћује. Из стврднуте смоде може се
добити терпентинско уље и бела смола. Обоје
добиће се онда, кад се смола са водом по-
мешана препече (дестилише). Ако се стврд-
нута смола дестилише без воде, онда се опет
добија терпентинско уље, а оно што је остало
у kazanу као дибра, шљакна, згура, јесте онај
кодофонијум којим се натиру гудала од дво-
лина. Од угљена или сагореле смоле добија
се гар (кињерус).

Да пређемо на опис минерала. Вода са
амонијаком може уништити мрље на хаљи-
нама. Вода од шишарака буде црна. За тим
се дода зелена галица а вода ће поцрнети.
Та црна вода је црно мастило, а таложи се
на дно за то, што се галица и шишарке не
лепе једно за друго. Олово се налази у земљи
помешано са земљом (глином) или сумпором
и т. д. Руда се меће у нарочите пећи, а оздо
се ложи ватра. Руда се у пећима загреје, олово
се растопи, а из пећи се пушта растопљено
олово кроз нарочите славине (цеви). У пећима
после остаје само згура, а олово се растопило
и одвојило. Тако је погрешно исказано и до-
бијање цинка, живе, злата и бакра. На страни
135 погрешно је пречишћавање сумпора и ли-
вење шипака сумпорових. — Зелено стакло
гради се од песка, пепела и соли. — И стре-
лице су од белуткова песка, а образовале
су се, од удара грома. И тако даље узима
као стрелице кристале белуткове што народ
зове стрелице. — Снег постаје као и киша.
— Воде са укусом лековите су као и вруће
и народ се лечи. — Ветар доноси здравље
а и болести, он помаже у раду, а и одмаже.

Из наведених примера види се, да ни језик
није углађен као што би требало да буде.

Можда је сувише примера исписано у овим
редовима, а то је учињено једино да се по-
тврди кратка оцена исказана у почетку. Пре-
суде над делима књижевничким у неколико

су као и судске пресуде, па је потребно да
се добро утврде разлозима, јер би се књи-
жевници могли љутити тврдећи, да су при-
страсно осуђени. Нисмо хотели излагати, како
би ваљало да буде оно, што је погрешно, јер
би то одужало овај посао. Ако писцу буде
стало, да дело преради и поправи, наћи ће
о том што треба у свакој Зоологији, Бота-
ници и Минералогiji.

3 Јуна, 1886 год.

у Београду.

Др. М. СТЕФАНОВИЋ
Бор. Ђ. ТОДОРОВИЋ

Усвојено је мишљење г. г. референата и
одлучено: да се ни једна ни друга књига од
г. Ник. Стојановића не може примити и пре-
поручити за школску потребу.

Референтима је одређен хонорар свакоме
по педесет (50) динара.

Х

Прочитан је реферат г. г. дра Лазе Сте-
фановића и Борислава Тодоровића о „Позна-
вању природе за II разред основних школа“,
које је дело у рукопису поднео Д. Ј. Путнико-
вић учитељ министарству просвете с молбом,
да се откупи и о државном трошку штампа.
Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледали смо рукопис: „Познавање при-
роде за II разред основне школе. (Ручна књига
за учитеље). Написао Д. Ј. Путниковић учи-
тељ, и нашли смо ово што долази. Цело дело
израђено је у облику предавања, и то у пи-
тањима и одговорима тако, да питања зау-
зимају већи део онако, као што је то у ста-
рим катихизисима. Ако учитељ зна предмет
и познаје методику, он ће према својој деци
умети лако удешавати питања; а ако га не
зна, овака питања му неће ништа помоћи, већ
ће напротив одмоћи, јер ће научити децу да
механички одговарају на питања. Ако је та-
кав глупак, да му треба сва питања из књиге
научити или по књизи питати; онда такав
човек не треба да је учитељ, и тешко школи
с таким послеником. Могло би се примера
ради узети по једна животиња, биљка и ми-
нерал и израдити у оваком облику, а остало
да буде као упустство, у коме треба казати

како ће учитељ прикупљати и показивати природне ствари, како ће руководити децу у посматрању природе, како ће докучити шта је деци познато, како ће даље то знање проширити, поредити и у ред довести. Деца се питају у оном, што могу знати и пре него што су учила у школи; а ставити све у питања па и оно, што никако не могу знати, нема смисла. Природа се не учи из књиге, већ у природи, и за то ваља у овом правцу дати учитељу упутства. У овој књизи мало има од упутства, само је у предговору речено неколико речи у опште, и има местимице ситних напомена, како ће се радити, па да се нешто покаже, а остало је већином игра речима у многобројним питањима.

Поред тога има и других погрешака, од којих ћемо навести неке. У Јужној Русији живе дивљи коњи, а тако пише да има дивљих оваца и коза. У говечета реп и рогови су округли. Говече има њушку. Врсте говеда (а тако је и код других животиња) по боји и величини. То нису врсте, већ сојеви или расе, одлике, суврсте. — Шљива се земљом храни. Вода уђе у земљу и растони је, у тој води има пуно растопљене земље. Земља је црна, али кад уђе с водом у жиле, она се промени и није више црна, него постане беличаста. Тако је погрешно и даље цело правило на X таб. другој страни, где се говори, шта бива од хране, коју је корен усисао. — Креда би се *растрошила* у јакој ватри. Где у брду има песка налази се често и нека бела земља. То је креда. Белуци нису сви *једнако тврди*, најтврђи је кремен. Кад се два белутка ударе неколико пута један о други, осећа се доста јак мирис; по томе се може да позна који је камен белутак. Кад се два белутка ударају један о други, искачу варнице, јер се од једног откине какаво парченце, усија се од јаког ударања и то је варница. Стакло се прави од чистог белутка. Он се прво ситно истуца, па се после метне у врло јаку ватру. Ту се истопи и начини се стакло, од чега се после разне ствари праве. Код гвожђа има више погрешака: Тако растопљену руду пусте да тече из пећи у калуце. Угљен згорева и од њега мало улази у оне шипке од ковног гвожђа (у грађењу челика). Сребро се вади из руда у великим пећима од прилике као и оне у којима се гвожђе топи.

Поред оваких погрешака има их и у питањима: Који је дес на овчијем телу највећи, а који најмањи? На ком има највише делова мањих? Како кажемо кад овца виче? Шта има место предњих горњих зуба? — Како се зову ове ноге, а како ове? Који су делови округли, а који пљоснати? (Код козе). Одговори су у непотпуним реченицама, и ако би се слаб учитељ држао оваког упутства, онда би пао у ту погрешку.

Према наведеном наша је оцена ово: Познавање природе, о коме је овде реч, не може се примити за школску књигу.

6 Јуна, 1886 год.
у Београду.

Др. М. Стефановић
ФОР. Ђ. Јодофовић

Усвојено је мишљење г. г. референата и одлучено: да се дело г. Путниковићево не може примити за понуђену целу из разлога поменутих у реферату.

Референтима је одређен хонорар по тридесет (30) динара свакоме.

XI

Прочитан је реферат дра г. Ник. Ј. Петровића и г. Бор. Тодоровића о рукопису г. П. К. Шрепловића „Јестаственица“ удешена по наставном програму за III разред основне школе, које је писац поднео министарству с молбом, да се као ручна школска књига за ученике основних школа штампа о државном трошку.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледали смо рукопис: „Јестаственица“ удешена по наставном програму за III разред основне школе, израдио П. К. Шрепловић, учитељ, и част нам је поднети о том извештај.

У овом рукопису обухваћено је све што је прописано за III разред основне школе наставним програмом од 20 Јуна 1884. Но није подесно везана стручност с описом. Писац је желео да задржи тип стручности, а да буде и за децу разумљив. Тако вели да је „лоза шиб“, а мало даље описује шиб овако: „шиб је дрвено стабло, које из поданака тера

10 до 80 см. високе гране и границе“. А башта страна је и најтежа но и најважнија у Јестаственици за основне школе.

Код појединих примерака заборавио се писац да описује оно, што је напред иставно, па говори у опште о Ботаници. Тако код раста у место да говори о расту, он казује под б. ово: „стабло нашег дрвећа састављено је из коре, дрва и сржи“.

Поред тога напоменућемо још ове погрешке. Код јелена пише: „рогови се код мужјака сасуше мало по мало на доњем крају, па онда отпаду. Кад настане јесен, тада сви напусте своја скривена места ужасном риком и скупљају се у гомиле и т. д. описује неку општу борбу између јелена. Штете од јелена нема скоро никакве“. А што поједу поврће и усеве и искваре младу шуму, зар то није велика штета? Лов на јелене на коњима описан је као да је то обичан лов.

О жаби. Описује у почетку жабу не заврши поименце коју, и вели да се у вилицама налазе бодљиви зуби, и да младунци промену 17 облика и зову се: пуноглавци; а међу тим зуби се налазе само у горњој вилицы и по непцима.

О корњачи. „Оклоп је састављен и озго и оздо из две јаке кошчане и шарене плоче“. Корњаче имају рожасте шарене штитове, а испод ових је костур. „Живи по песковитим и шумским пределима, по барама и потоцима“. А после тек додаје да има две врсте. „Корњача тамани пужеве и гљисте, који чине штету, јер нагризају корен и стабло од младих биљака“. Гљисте се хране само трулим биљним деловима, а пужеви једу лишће.

„Свилену бубу гаје сада по целој земљи. Има сисаљку којом сисе сок из цвећа“. Нити се гаји по целој земљи, нити сисе на сисаљку.

Паук. „Због његовог убода и излив отрова у рану, производи болове, с тога је врло опасан“. Тако мисле само прости људи.

Пијавица. „И на глави и на репу имају округласте рупе за сисање крви. Због њине употребе води се врло велика трговина“. Пијавке нису рупе, нити њима сису крв, нити се сада води врло велика трговина с пијавицама.

Раст. Погрешна је одредба о *грму о круни*, о шишаркама да постају на листу, оне што се узимају за чињење и бојење.

Буква. Погрешно је да успева на врховима брда и планина, да шишарке за чињење расту по листу, да се отровним буковим жиром хране људи, а међу тим само га могу јести свиње.

Липа. Погрешно је, да се горњом кором везују виногради место да каже ликом; и да има две врсте липе бела и црна, кад у околини београдској имају три врсте (речене две и липолист), а у Флори Србије има четврта врста.

Крупне су погрешке код калајисања помоћу нишадора, у објашњењу како је постао камени угаљ, како се вади из руда бакар и олово.

Према свему казаном наше мишљење је ово: Јестаственица, о којој је овде реч, не може се примити као школска књига, да се штампа о државном трошку.

10 Јуна, 1886 год.

у Београду.

Др. Н. Ј. ЛЕТРОВИЋ
Бор. Ђ. ЈОДОРОВИЋ

Из разлога у реферату поменутих, Главни Просветни Савет одлучио је: да се дело г. Шрепловићево не може примити за школску потребу.

Референтима је одређен хонорар сваком по тридесет (30) динара.

XII

Прочитан је реферат г. г. Светислава Вуловића и Живка Поповића о другом делу „Француске синтаксе“ од г. Живка Недељковића професора.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Част нам је поднети савету своје мишљење о спису г. Живка Недељковића „Француска синтакса II део“, који нам је савет ради оцене извдеоо дати. Овај је спис, као што се и из наслова види, само наставак списа истога писца „Француска синтакса, I део“, о ком смо већ изјавили савету свој суд. Према ономе, што смо онде напоменули, могао је писац преходно исправити и овај део, те тиме знатно смањити количину наших замерака. Овако мо-

рамо поновити скоро све, што смо већ о првом делу његова списа казали, а на име:

I. Писац није ни у овом делу превео на српски ни једнога између многих примера, које је ради потврде стављених правила побројао. Сем тога за неколико правила, која не имају по готову никаквих варијаната, има сувише примера.

II. Гдекоја правпа није писац јасно изказао или их бар наведени примери довољно не објашњавају. Међу овака нејасно исказана правила спадају на прилику ова: „61. сс. Најпосле, ако је *infinitif* прелазни глагол (*verbe transitif*) без *régime-a direct*, треба испитати, да ли се после њега не подразумева какав; ако није могуће, да се замисли какав *régime direct* после њега, онда је предходни *régime regime infinitif*-у и *participe* се у том случају не мења....“ „66. У релативним реченицама употребљава се *indicatif* или *subjonctif* према назорима говорника“. „173. 3. Спада ли садржина погодбене реченице у круг *прошлости*, онда не може бити ни говора о томе, да ће се остварити и увек се претпоставља савршена нестварљивост радње....“ „181. Код погодбених реченица као год и код реченица за време могу главна и споредна реченица да промену своју улогу, т. ј. да споредна постане (по граматичи) *главном*, а главна (по логици) *споредном* са свезом *que*“.

III. Српски језик у тексту није писац чисто потпуно од архаизама и варваризама. А нарочито смета чистоти језиковној оно неједнако називање појединих облика именских и глаголских и других термина. Како писац назива облике и термине и како се српски изражава, види се на прилику из ових реченица: „41. И ако је глагол главне у *прошлом времену*, глагол споредне реченице меће се у *présent*, ако се казује радња, која се збива у тренутку говора или која се збива у свако доба“. „Најпосле налази се и *quoi* како у релативним реченицама које се односе на *одређени предмет* у главној реченици особито после *se* и *rien*, тако и у оним које се односе на сву садржину у главној реченици, но у овом случају *quoi* увек зависи од каквог предлога“. 128. И више *propositions circonstancielles de temps* могу доћи уз једну и исту главну

реченицу. Ако оне стоје у односу *привређености* (*coordination*), онда се обично у *другој* и *следећима* замењује прва (права) свеза са *que*, премда и повторавање прве свезе није искључено....“ „131. Посебице о употреби горе наведених свеза имамо да приметимо још ово: *sitôt que*, *aussitôt que*, *dès que* и *dès lors que* употребљавају, кад хоће да се искаже *непосредно стицање* радњи главне и споредне реченице као тачке у времену; код *quand lorsque* и *alorsque* *непосредно стицање* не бива....“

IV. У неким партијама је писац доста оширан, ма да се уопште, како ретко који од наших писаца школских књига, труди, да буде кратак. Тако су му одвећ разгранати на прилику одељак „о релативној реченици“ (56—73) и одељак „о реченицама за начин“ (148—162). Одељак „о знацима за читање (пунктуација)“ могао би сасвим изостати, пошто је ученицима из српске синтаксе довољно познат. Француску интерпункцију, где би се од српске разликовала, може писац уз поједина правила додати, као што је донекде и чинио. Тако је код правила 6., 7 и 8. овога списа поред осталог казано и оно, што се тиче интерпункције.

Али су скоро сви недостаци у овом спису г. Недељковића ипак такви, да се лако могу уклонити. С тога смо мишљења: да савет прими овај спис за школску књигу, ако га писац у смислу наших горњих напомена исправи.

У Београду Јунија 1886.

Свет. Вуловић
Ж. Поповић

Усвојено је у главном мишљење г. г. референтата и одлучено: да се дело врати писцу да га поправи по примедбама г. г. референтата с тим, да се дело не скраћује ни мало, као што се у реферату предлаже, већ да се само учине остале поправке.

Референтима је одређен хонорар свакоме по педесет (50) динара.

С тим је састанак закључен.

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

Александра Бена

ГЛАВА ОСМА

КОНСТРУКТИВНЕ УМЕТНОСТИ

(Наставак)

Читање

Широк обим и комплициран карактер ове уметности, чини, те је она један рад читавих година баш и у оном случају, ако се с њоме почне сувише рано. Ова уметност узима способност говора као готову основу, премда се и говор тек у свези с читањем потпуно развије. Главни посао при добијању ове уметности врши око у свези са интелектуалним процесима.

Вештина читања мора се у првој линији сматрати као нешто засебно и одвојено од говора и од знања, које се говором добија. Исто тако читање се мора разликовати и од добијања знања читањем књига, и ако оно и јесте за то да се до ове способности дође. Читање је вештина, да се речи изговоре при погледу њихових видљивих црта — њихових знакова.

Кад би наш језик, као и Хинески имао за сваку реч и један нарочити знак, онда би се најпре морало око свићи да ове знаке (потезе или црте) међу собом разликује, а за тим би се свезивала свака изговорена реч са њеним знаком. Учитељ би показао знак и изговорио би при томе реч, а ученик би слушао и гледао, и при том нарочиту пажњу обратио на посматрање знака, који му је непознат. У колико је мени познато, ми још не знамо каквом се методом служе Хинески учитељи за савлађивање овога огромног, херкулеског рада, те могу толике хиљаде засебних веза између гласова и симбола да образују. Искуством кроз толика столећа морали су они доћи до најпрактичније и најкраће методе, и веома би било

интересантно, да се та њихова метода сравни са оним резултатима, које бисмо ми извели из оних закона о способности памћења.

Као један азбучни језик, Енглески се учи по оном приципу, што се речи по њиховим саставним гласовима анализирају, па се ови гласови доводе у свезу са елементарним или азбучним словима. Али по што је енглески један језик, у коме се слова не изговарају свакад једнако (с неправилним изговарањем), то он има нешто налик на Хинески, те с тога се мора и свака реч за себе узимати. Ми морамо изговор „rough“ „through“, „facultie“ и „facilities“ учити на тај начин, што ћемо узети сваку ту реч за себе и научити како се свака за себе изговара; а не можемо да знамо по изговору једне како се она друга изговара нити опет по словима можемо погодити њихов изговор.

Први посао при учењу читања јесте, да се слова, а нарочито она, која су међу собом много слична, разликују. И овде ми долазимо опет на један главни услов за разликовање, а то је: концентрација пажње на разлику. Да бисмо ово сигурније постигли ми можемо разлику и вештачки увећати.

Са видљивим азбучним карактерима или *словима* ми морамо свезати њихово име или гласне представнике (*гласови*), да бисмо тако могли о њима говорити и на тај начин припремати ученике за доцнији стадијум шчитавања.

Видљиве азбучне знаке (слова) ученици ће брже запамтити, ако су пре тога довољно извећбани у ручној уметности, те да

могу поједина слова кредом или писаљком на таблици нацртати ¹⁾). Разликовање као и име слова онда ће се у кратком времену запамтити, у опште овај посао не треба дуго да траје.

Али сад настаје тешкоћа — како треба радити, са речима. По што су речи састављене из гласова, то изгледа да је најпростије, да се од гласа појединих слова прелази на глас њихове комбинације (*per*) ²⁾). По што дете научи и упозна *p*, *u*, *t*, онда се мора узети, да ће оно умети изговорити реч *put*, кад је види написану. Тако би доиста и било, кад би се свако слово изговарало онако исто у свези с другима, као што се изговара за себе, што у осталом (с обзиром на нашу неправилну ортографију) за гласнике и вреди, али не за сугласнике, по што ми не можемо да изговоримо експлозивне гласове *p*, *k*, *t*, *b*, *d*, и т. д. без гласника. Сугласници *m*, *n*, *r*, и пискавци могу се изговорити и без гласника, али кад их хоћемо да именујемо, онда нам опет треба један нарочити гласник, *em*, *ar*, *ess*. Ово ученик мора што је могуће пре појмити. А то ће он постићи по што се извезба како се сугласници употребљују у речима, те тако да га после не збуњују они гласници, који се употребљују само за то, да би се могао именовати један сугласник. Треба мало вежбања на лакшим: *pat*, *put*, *por*, *tar*, па да се упозна, како се *p* у различним везама употребљује.

Учитељи сад много полажу на то, да се

¹⁾ Имао сам прилике да у дечијим Забавиштима видим, да је и ово могуће, кад се деца најпре добро извезбају у простијим ручним радовима и елементарном цртању. Међу тим, ово цртање може да се замени и другим начином представљања слова а да буде исто овако јасно, као кад би ученик и нацртао. За ово служе многа забавна занимања у Дечијем Забавишту, које треба и рад итсва да се унесу у основну школу.

²⁾ Ово потпуно вреди за српски језик: остало, даље односи се на енглески језик у коме се иста слова другаче изговарају, и за то задржавамо у тексту наведене мере с латинским словима, а енглеским речима.

Преводилац.

кратке речи одмах целе изговоре, а да се пре тога не сриче, и стара метода срицање строго се осуђује и одбацује. Мени није са свим јасна разлика између те две методе. Обадве долазе на исту циљ после предуготовних привремених корака.

Много је важнија тешкоћа, која се појављује услед неправилности срицања. Кад се дете у првим лекцијама почне учити да изговара речи: *do*, *do-is*, *it set on*, онда оно мора, као кад би учило хинеске знаке, да учи сваку реч за себе редом, а не може по изговору и словима једне да зна како се она друга изговара. Гласник *o* тројако се изговара, *i* двојако, а *s* такође двојако. Без сумње, после неког времена долази те се понављају речи са једнаким изговором појединих слова, те се по једној одмах може да зна и изговор друге, која има слова с једнаким изговором. Али ту опет ученик мора да пази на оно различно изговарање појединих слова, које увек остаје са две до три разлике, по што он никако не може само по словима одредити како се реч и изговара; те према томе је онај Хинески принцип само ограничен, али никако уклоњен.

Изгледа, да је најбоље, да се с ученицима прво предузме метода потпуно *једнаког* шчитавања (да се не пази на различан изговор појединих слова), те да они добијају представу правилности, а у исто време узознаду и глас слова, као се она за себе изговарају. Ово није тешко за гласнике *a*, *e*, *i*, *u*, по што се исти с кратким гласударом *at*, *bet*, *it*, *not* са једним сугласником уза се, скоро са свим једнако изговарају. Сем тога, могу се за неко време оставити на страну неправилности, које сугласници стварају. На овај би се начин још одмах у почетку образовао појам о правилности и сагласности.

За отегнут тон (глас) четири гласника узима се у помоћ обично неколико слова, несрећом на неправилан начин, а инак тако

да се на њима покаже противност кратког гласовногударца, као што је, на пример, *came, meet, sign, full*. Ова различна имена (називи), требало би да се класифицирају према њиховој чешћој или ређој употреби.

Највише тешкоће задаје гласник *o*. Кад би било могуће, да се за наш језик изнађе један нарочити гласник за глас *awe, all*, онда би тиме био уклоњен велики број наших најнезгодних неправилности у шчитавању (изговарању) слова; и ако би било могуће, да се то сада учини, онда би се на тај начин извршила једна од највећих наших фонетичких поправака.

Изговор овога гласа могао би се још класифицирати, али на тај начин постају многе класе, које међу собом стоје у противуречности: *all, fall, call* (сравни *mall, shall*), *cuse* (сравни *aunt*), *awe talk*. При кратком изговору овога гласника: *got, not, rot*, вреди систем других гласника, али опет са изузетком, као код *god, Job, both, loth*. Међу тим, требало би да се увек најпре научи оно што је правилно или једнако, па онда да се изузетци поброје.

Скоро све највеће тешкоће, које долазе од нашег шчитавања (изговора) слова, налазе се у једносложним речима. И кад би се ове могле потпуно добро изучити, онда не би било од тако великог значаја ни оне аномалије у вежесловним речима.

Али поред све велике тежње да се фонетичка реформа изведе, изгледа, као да се нико не сме да лати тога посла, који у осталом није никакав незнатан и мали рад, па да класифицира различне начине изговора, који сада постоје, према њиховој сличности, и да издвоји изузетке. А ово би се могло учинити, кад би се образовале различне класе према највећем броју једнакости, а изузетци према најмањем броју таквих једнакости. Докле год се ово не учини, не може ни учење читања постати тако лако, као што би могло да буде. Је-

дини принцип учења, по коме се може штетити ученикова снага или по коме се може Хинеска операција што је могуће више ограничити, то је, да се изузетци сведу на најмању меру, и да се увек стављају на крају сваког правила.

Па и поред најбоље класификације, учење Енглескога шчитавања слова, потребује много времена и огромног рада до најмањих ситница како у читању тако и у свези с њиме у писању, у диктирању и многим вежбањима, у којима ученици морају престано да се поправљају погрешкама. И тек оваким радом и вежбањима може се доћи до правилног изговарања слова и шчитавања.

На ово се наставља учење изговарања (правилног изговора речи) које је обично с читањем свезано, и ово могу предавати само они учитељи, који и сами правилно изговарају. Овоме је учењу главни задатак, да одвикне децу од најважнијих недостатака и погрешака у њиховоме говору, које су већином локалне или провинцијалне. Фонетичко шчитавање послужиће као велика потпора за учење правилног изговарања речи.

Још на већем степену стоји добар или правилан говор, предавање или причање. Ово мора доћи доцније, по што му је основа и услов, од кога зависи, да ученици разумеју смисао онога што читају или што им се предаје.

Принципи поделе рада захтева, да се пажња најпре концентрише на чисто учење читања, и да се не сматра да се још у почетку с тиме мора и учениково знање о другим стварима проширивати. Вежбања за читање морају се на овај или онај предмет односити, али то ће бити само онда добро, ако су ти предмети узети из круга породичног. Јер главна је ствар кад се учи читање, нарочито у првим почетцима, да се пажња што је могуће више обрати на видљиве (наштампане и написане) речи, и према томе што је могуће мање на особине ових

предмета, који су речима означени. Ако пажња треба да се обрати и на прави смисао предмета, онда то је умесно само у толико и с том цели, да би се духовно напрезање умањило, јер тиме постаје цео рад занимљивији. У оваким приликама могу се додирнути узгред разна осећања: наклоност, задивљавање, осећање снаге, злоба; и у колико се ово учини, треба увек да је свезано с моралном поуком. Али и сама морална поука мора се изоставити, ако се њоме дух учеников заморава. Мале приче, које се односе на мачке и псе, на децу, њихове игре и томе сличне ствари, или којима се развија љубав према другим људима и осећање саучешћа према невољнима и помагање другима у нужди — свима таким причама и представљањем хоће да се утиче на дечија осећања и да им се да прилике за рад; а нарочито да се побуђује оно пријатно осећање: да се некоме нешто може да учини. И у овоме дете добије као неку награду за онај труд, што га мора да уложи на учење читања. Али све ове ствари по себи немају скоро никакве вредности; па и саме мале песмице и најдетивастијег садржаја, немају толико вредности, да би их требало на памет научити, сем ако би се

узело да би то могло послужити и за будући родитељски позив.

У првој години учења читања или још и дуже, материју за читање треба узимати само из оних ствари, које су деци већ познате, а нешто и усмено саопштавати, и на тај начин ширити њихово знање. Међу тим доцније ће доћи време, кад читање књиге неће бити само једно средство за учење читања, него ће служити и као средство за поучавање. И овај је прелаз један критичан моменат, моменат кад се улази у другу сферу и рад, и ако се то још раније неспазно припрема и врши. Због тога се ова ситуација мора имати строго на уму и морају се сви главни услови добро разумети од којих је успех зависан.

Још при претресању поступности у предметима, ја сам додирнуо и оно питање о природи и реду лекција, које треба да упознаду ученика са спољним околним светом и том приликом споменуте су и тешкоће, које се у томе раду јављају. Доспевши овде, ми можемо ово питање узети у ужем смислу и тако тачније разложити: које су ствари за овај рад неподесне или иначе непотребне и како се ми можемо од њих најбоље са чувати.

(Наставиће се)

ДУХ НАСТАВЕ И ВАСПИТАЊА

у Србији

од год. 1870. до 1882.

По извештајима изасланичким и другим изворима

Написао

Ј. Миодраговић

ПРОФЕСОР

(Наставак)

[Ми смо до сад узимали наставу добру, где се разуме и мисли, где дакле ради мождана кора; па нам опет тако упоређење излази, кад је споредимо с васпитањем. А кад је настава механична, без разумевања и миш-

љења, онда ту не ради ни цела мождана кора. Јер њој се врше умне и логичне операције, а механизам то није. Он је само у толико умна радња, у колико нешто има само да се запамти, а то су слова, цифре, речи и ред

њин. Онда раде само два до три места у мозгу и кори његовој. Па ни то нема никакe вредности. Јер памтити предмете, и појаве, и ред њин у природи, то има смисла. Тиме се дух богати, и он ће из тога кад тад створити логику и идеје. Али памтити шаре, цифре и речи, без разумевања њинога, без онога што оне означају, то нема никакe вредности јер дух не може одатле направити никакe логичке везе, нити створити каку год идеју. Из тога се може видети, колико је то зло механизам у настави, већ куд и камо од саме наставе без васпитања].

За то се ето и вели: свака настава треба и да васпитава. И онај, који је први то рекао, он је први опазио важност тела за дух и зависност духовних радња од телесних, зависност системе нерване од осталогa тела и свих спољних материја, које утичу на њега. Тај је појмио, да кажемо општије значају Физиологије у Психологији. Психологија теолошка и метафизичка никад не би дошле до овога; јер оне сматрају дух као неки ветар одвојен и независан од тела који се може „усавршавати“ и за себе, и без тела, па живети и после тела. Код такога гледишта „грешно“ тело се може и мучити, те да се „искра божија“ „очишћа“, и спреми за „рај“ на „ономе свету“ и „живот вечни“. Ту, без сумње, пада свако васпитање. А настава ће ту чинити све друго, само неће, и не може, *васпитавати*. —

Сад прелазимо на васпитање наше. Пошто смо видели како је настава, ми можемо и унапред знати у многоме како је она и васпитавала, и како је васпитање било уопште у нашој основној школи, Али ћемо опет, као што смо споменули, разгледати колико можемо тачније и ову страну, јер то није само за основне школе важно, већ и за све остале, и за цео наш живот, који из њих и преко њих добија своје васпитање и интелигенцију своју, а преко тога и од тога и облик свој, и сав свој културни прогрес.

*

„Кад погледам пак на чисто *васпитни* део и рад наших школа, онда ми се чини као да још мање можемо бити задовољни. Врло је често испод сваке критике горе у школи

него ван школе. Има примера, да су учитељи и у том погледу чинили су све што се је могло, али их има врло много који су то јако занемарили а доста који сматрају да то и није њихова главна дужност, него само учити децу књизи. Нада је била да ће учитељке по мушким школама у овом погледу много допринети, али је нада остала нада, далеко од деда тако, да је у њиховим школама често већа нечистоћа, већи перед на кратко: права пустош. Прави патриота да се заплаче, кад види како су деца дивља, прљава, по варошицама и варошима још и неучтива, дрска и безобразна. Нити седе као што се седи, нити гледају као што се гледа руком, оком, главом, ногом, целим телом управљају и крећу онако, како само ружније и одвратније бити може. А одело нечист и аљкавост, неприхваћено, незапетљано, неочишћено; глава неуљуђена, неочешљана лице неумивено и т. д.“ Тако вели изасланик за смедеревски, крагујевачки и крушевачки округ 1879 г. Остали изаславници за ову годину и не помињу васпитање у школи. Један од изасланика за варош Београд идуће године каже: „Слабо је ишло и васпитање уз наставу. Изгледа као да је само маса знања целъ учења у основној школи, На васпитну страну наставе, мало се пазило.... На васпитну страну наставе, требало је обраћати већу пажњу. Тек васпитном наставом основна школа је кадра да постигне своју велику мисију“. — Изасланик крајинскога округа вели „На васпитној страни наставе ваља много радити. Истина она стоји у свези са науком па мира упоредно ићи в њено напредовање док човек не зна због чега ваља да буде опран, чист. и т. д. дотле он неће те радње ни да врши. Али сами учитељи веома много својим животом дају рђав пример. Јер садању чистоћу учитељских станова, учионице и остале шк. околне извршиле су општине у очи прегледа по заповести, а најчешће по молби учитељевој, да би чистоћа утицала на оцену рада“..... Изасланик рудничког округа вели: „На реду је сада да пређем на васпитни део у нашим школама који је исто толико важан, као и наука. Могу толико рећи да се опажа приметна разлика у понашању између варошке и сеоске деце. Сеоска деца су више мирнија, послушнија, наивна, склона

на сваки ред, који се може желети у школи само ако је и наставник још на свом месту. Ред и чистота у школама, које сам ја походно бар за време мог присуства, беше на свом месту... Као што је познато, руднички је округ скоро сав брдовит. Села су растркана што чини, да су деца принуђена да путују сат и два места да дођу школи. Потребна или нужда нагони их, да себи доносе хране и да у школи станују. Ово борављење деце и то у овим школама, каке су у овом крају, посве је убитачно. Школске су зграде много старе трошне и спале а понајчешће и влажне. Често у собама које нису веће од шест метара у дужину, а толико и у ширину, мрачним, сниским, а при том и влажним, борави зими по тридесеторо и више нејаке деце. Какав је ваздух у овим собама излишно је о томе и да говорим. А шта да кажем о храни дечијој, која се своди на проју, и то лети највише плесњиву, нешто мало тврда устајала сира и лука. С каким осећањем и болом у души својој посматрао сам дечије станове и њихову храну. Није ми чудо, што сам наилазио у школама планинску децу крљаву, бледа лица, без икакве младачке живости. Па још кад се томе дода, да деца често зими мрзну у овим собама због нехатости и неуређености општина и потребног надзора полицијских власти, немајући у хладној соби ни најнужније покривке — онда можете представити... какав је положај деце која се уче у овим школама, и родитеља, који су принуђени по закону да дају своју децу у школу, па најзад и наставника, који ради у овакој жалосној школи... Поред других сметња раду школском, као неуредног долажења деце и др. много је допринео и болест, те услед тога је на више места сведен број деце на најмању меру, а негде је рад сасвим био и прекинут.. Шарлах, богиње и срдобоља, прилепљиве болести, владале су у овом крају, и услед тога и школе су морале трпети“. Изасланик за округ крушевачки вели: „Ученици, који ноћују у школи, спавају, где их је мање, на општим креветима а где их је много, онда и на поду. Храна

им је у опште врло слаба. Кад је пост једу хлеба и лука, и ретко кад скухају пасуља. У мрсне дане једу хлеба и сира, где где и сланине. Сву храну доносе им укућани њини свакога 4 или 5 дана. Ни једна школа нема термометра ни вентила, Скоро ни једна није одавно кречена. Негде су учитељи сами кречили... Изасланик пиротски вели.... „Већи део наставника нема ни појма о васпитној настави, по томе је чисто васпитна страна наставе јако занемарена у већини школа. Може се слободно казати, да се циљ народне школе није ни с места помакла, и ако основна школа већ од толико година живи животом, из кога се могао и требао да развије лепши изглед за потпуније и паметније образовање и васпитање народног подмлатка. Ако се изузме неколико школа, све остале живе и раде онако, као што су биле, кад смо и ми сами кроз њих пролазили; а тога се времена сваки од нас живо сећа“. Иза-славик јагодински вели: „Што се васпитног дела тиче, он је у опште занемарен, нарочито по варошима“.

Шта видимо из свих ових извештаја?

Прво, видимо, да велика већина изасланика није ни обратила никаку пажњу на васпитну страну. Друго, видимо, да и ова мањина изасланика, која је обратила пажњу, свата васпитање врло разно. Тако, докле га један гледа у прљавости и неопранштини, други га тражи у учтивости, и углађености итд. Треће, видимо, да је у главном и ова мањина посматрала само споља, врло мало или нимало није улазила у суштину саме ове стране васпитне а скоро ниједан није ишао даље из школе. Четврто, видимо, да у овоме на шта су обратили пажњу, сви се слажу у томе: да васпитањем много лошије стоји него с наставом. А врло је карактеристично оно, што први изасланик вели, да многи учитељи сматрају, да им то и није дужност, и оно, што изасланик руднички вели, да се он нимало не чуди, што је у школама наилазио планинску децу „без икакве младачке живости“ у лицу.

(Наставиће се)

НАРОДНА ИСТОРИОГРАФИЈА У ФРАНЦУСКОЈ

(Наставак)

IV

(*Henri Martin, Histoire de France populaire; — Guizot, Histoire de France, racontée à mes petits-enfants; — Duruy V. Histoire de France; — A. Rambaud, Histoire de la civilisation française.*)

На реду је последњи одсек ових наших бележака. Као што смо и у пређашњима радили, и овде ћемо најпре проговорити нешто о самоме писцу, о којегу делу хоћемо да говоримо.

Писац најновијег дела о историји цивилизације у Француској, г. Алфред Рамбо, сад је професор у *Faculté des lettres* у Паризу. И он је учио *Ecole normale*, професорску школу за средњу наставу, из које је изишао и Дириј, по том је као доктор књижевности (*Docteur-ès-lettres*) био репетитор у познатој француској школи *Ecole des hautes Etudes* с којом би се могао упоредити филолошко-историјски факултет јевропских универзитета, пошто у Француској још нема универзитета по форми средње Европе. Одатле је А. Рамбо отишао за професора у филолошко-историјски (*des lettres*) факултет у Нансију. Кад је један пут познати Жил Фери постао министар просвете, узео је А. Рамбо-а за свога начелника, и исти је, после с тога места заједно са својим министром одступивши, постао професором у Паризу. Још као репетитор у школи *des Hautes Etudes* он је ступио на поље историографије делом *L'empire grec au dixième siècle. Constantin Porphyrogène Paris 1870.* (Грчко царство у десетом веку. Костантин Порфирогенит). То је дело и за нас знатно, пошто ми са својом народном прошлoшћу долазимо у круг византијске цивилизације, а у томе се делу о једном од најзнатнијих представника те цивилизације говори. Томе делу, пошто је изашло, досуђена је (по тамошњем обичају) награда француске академије наука. После тога је издао веће дело *О владању француском у Немачкој* (*La domination française en Allemagne*), у две књиге, од којих у првој говори о Французима на Рајни од 1792 до 1884, где је реч

о конвенцији закљученој у Мајнцу, о републици с леве стране Рајне, о организацији департмана на Рајни. Та је књига дочекала већ три издања, што у Француској увек значи успех. У другој књизи истих студија која је такође већ дочекала два издања, говори о Немачкој под Наполеоном I, и у њој је реч о конфедерацији рајнској, о краљевини Вестфалији, о великим војводинама француским од Берга и Франкфурта (1804—1811.). После ових студија писац се бацно на страну руске књижевности и историје, походивши у 1874 лично Русију, где се и на археолошком конгресу у Кијеву задржавао. Плод тих студија најпре је *La Russie épique, étude sur les chants héroïques de la Russie.* (Епска Русија. Студија о руским јуначким песмама). *Paris 1876*, па онда две године за тим: *Histoire de la Russie depuis les origines jusqu'à l'année 1877.* *Paris 1878.* (Историја Русије од почетка па до године 1877), која чини део Диријевог Зборника опште историје и коју смо горе поменули. Већ прво дело о јуначким песмама руским донело му је признање од стране Русије у избору на почасно чланство царске академије наука у Ст. Петербургу. Сврх тога дело о *Историји Русије* донесе му опет награду француске академије наука. А до данас је дочекало већ треће издање. И сами су му Руси учинили највећу част, предевавши га на свој језик. Из тога се најбоље види, колико је писац свој предмет савладао. Ситније послове које је радио прећи ћемо не помињући. У горњим пословима види се, како је писац основно и с тачним појимањем радио. Ништа природније и лепше, него на основу студија о византинизму ући у изучавање какве год историјске гране православних источних народа, који у област византијске цивилизације улазе. Наш писац је прво изучавао време Константина Порфирогенита, па је с те основе ушао у изучавање руских одношаја. После тога се вратио натраг у своју домовину, и као плод дужег рада ту видимо где из његова пера истиче наведено дело о „Историји цивилизације у Француској“.

Како ћемо о томе засебно у овој чланку говорити, задржаћемо се овде још који час мимогред о ранијим делима г. Рамбо, нарочито о ономе које говори о К. Порфирогениту и о руској историји, пошто из оба можемо по нешто занимљиво прибележити.

У делу о Порфирогениту А. Рамбо живо, и речју и делом, устаје у одбрану онога у историји Византије што је по неправди осуђивано и што је у први мах потекло из суревњиве католичке предрасуде, а после се утврдило, те се као тобожње примљено мњење из књиге у књигу само преписивало. Он тражи светлост објективне историјске истине за Византију као и за цео остали свет. Живим речима кори он, у првом реду своје земљаке Французе за ово. „Византија је, на истоку, као оно касније Пољска, била браник Европе: али она има још једну заслугу, јер је она била и учитељка Европе. Па откуд долази овај заборав, ова неблагодарност Европе? Да ли на нас и данас, и мимо воље наше, не утичу мржње и презирања средњег века? Да ли се на Византију и данас због њене скизме не мрзи онако, као што неки мрзе на Пољску због њеног католицизма? Зар да нам данас не даду изучавати историју Византије оне исте предрасуде, које су нас навеле да у XV веку пустимо да пропадне Византијско царство? Зар ако смо Византијско царство оставили Турцима, да и византијску историју оставимо забораву?... Политичка организација византијска може нам пружити средстава, да по њој познамо организацију римску века четвртога. Кад се од оне прве пође к овој другој, опажа се постојанство предања и вечитост начела покрај свију промена, које су са свим нове околности са собом донеле. С тога изучавање византијских одношаја може помоћи и историјском изучавању запада. Кад византијске политичне и административне установе буду боље познате, људи ће се запрестати гледајући колика је сличност међу њима и међу политичним и административним установама на западу. У феудалним монархијама на западу било је толико начела и обичаја византијских, а у византијском царству, по спољном изгледу деспотском, налазило се толико феудализму сличних установа. Западна се цивилизација састоји из два главна елемента, један јој је наследство од Римљана,

а други је варварска најезда. И једно и друго видимо и у византијском царству. У Италији су били готски и ломбардски краљеви; у Галији су били краљеви франачки; а у областима цивилизације византијске видите цареве словенске, јерменске, полу-хазарске. Преко Грчке, Тракије, Илирије и Македоније најезда је варварска прешла јаче и силније него преко Италије, Шпаније или Галије. Ми и неслутимо колико Исток и Запад један на други налице“.

У књизи *La Russie épique*, која је писцу као признање донела дописно чланство царске руске академије наука, имамо управо историју народне усмене епске литературе у Русији, која је тим драгоценија, што као добар извод у много прилика може заменити гомилу оригиналних књига. Књига је подељена на четири дела. У првоме се обрађује епопеја легендарна. Ту се најпре говори о примитивним јунацима, о кругу песама о Владимиру, о кругу песама о великом Новгороду, о кијевском пореклу историјских песама о Владимиру, и о источном пореклу истих песама. Други део обрађује епопеју историчку, почињући од песме о цуку Игореву, па свршујући са песмама о Наполеону и о ратовима цара Николе I. Трећи део обрађује епопеју са стране, која би се могла ставити упоред са преводима писане литературе. Ту су прецевања из књига и књижевних извора, која су у литературу дошла преводом, а из литературе су се после, помешала међу предмете народне и почела ту, начином саме народне усмене литературе, обрађивати. То су свакојаке хришћанске легенде, источни или египатски предмети певања и причања, приче о Соломону, о Александру Великом, о Јелени, тројанској лепотици, о новогрчкој епопеји о Дигенију Акрити и о неким позајмицама из западне европске и из персијске литературе. Најпоследње је четврти део посвећен епопеји мало-руској.

Вредно је из дела о *Историји Русије* и знети коју врсту из општих посматрања, које писац посвећује *визи географскога облика Русије са њеном историјом*.

„Европа, говори писац, дели се у својој целини на две неједнаке половине. Ако би смо узели, да цела Европа износи 10,000.000 квадратних метара, онда ваља знати, да само

4.500.000 припадају западној и да 5.500.000 остају источној њеној половини. Ону прву половину заузимају све монархије и републике Европе осим Русије; друга је пак цела једино под скиптром руским. Није само вера или управа политичка одвојила западну половину Европе, од источне; то је све и природа исто тако силно учинила.

„Обале су западне Европе силно издубљене унутрашњим морима: оне су просечене дубоким заливима, начичкане полуострвима, гребенима и ртовима, обасуте на све стране острвима и архипелазима. Велика Британија и Грчко полуострво, у којих је обала развијена са свим изван сразмере са њиховим земљишним опсегом, у највећем су контрасту са једноставном нераздвојном масом источне Европе; и та многостручност западних земаља и јесте карактеристична црта целе европске географије, докле безгранични простори, из којих се састоји Русија, изгледају као наставак равница и висија средње и северне Азије. Истина и Русију заплускују неколика мора: са севера Ледено море које се увлачи у тврду земљу појачом пукотином Мора Белога; на југу Море Каспијско, Азовско и Црно; на северозападу Море Балтичко са заливима Ботнијским и Ливонијским, али је покрај свију тих мора, приморје у Русији врло рђаво развијено. Докле Европа осим Русије броји на 25.000 километара приморја, Русија уз простор много значајнији има само 8880 километара приморја, па у тој суми само Ледено и Бело Море са својим безначајним приморјем чине 4407, скоро половину. А по тим се морима може пловити врло кратко време, од прилике од Јуна до Септембра. И Балтичко се море у своја два севернија залива леђи врло лако; преко њега су прелазиле војске са свима својим теретима, а пловидба је и ту прекраћена од Новембра до краја Априла. И Каспијско се море мрзне често, нарочито у својој северној половини, баш онамо где је најзнатније му пристаниште, Астрахан. Азовско се море губи често у барама. Може се казати у опште, да осим Црнога Мора руска мора немају карактер европских мора; она не могу чинити оне услуге које чине мора на западу; и у том је погледу Русија сиротнија од свију земаља европских. И кад се с те стране погледа, Русија се може обе-

лежити као *Континентална Европа*, докле би целој осталој Европи припало име *Приморске Европе*.

„Предња или западна Европа осим што је у својој дугачкој приморској линији исецкана, још је особито многостручна и у свом висинском облику. И кад оставимо на страну огромну масу алпијску, свака европска земља има још у својој средини или у својој дужини некакав горски венац, који јој је као грбина. У Енглеској је Пик и Хајленд, у Француској су Севени и горска гужва у Оверњу, у Шпанији су Пиринеји и разне сијере, у Италији Аленини, у Немачкој горске гужве у Швабији, Шварцвалду и Харцу, у Шведској су Алпи скандинавски, на грчко-словенскоме су полуострву Балкан и Пинд. Тако је у Европи, а у Русији колико год има планинских венаца, сви су по крајевима и по границама. Њу на северозападу граниче гранитске масе у Финланду; на југоистоку су јој огранци карпатски, на југу камените висије Крима са Јајлом и Чардир-Дагом, који узлазе на 1580 метара висине, са Кавказом, који у дужину хвата 1100 килом., и у коме Елбор, са својом висином од 5640 мет. надмаша са више од 1500 мет. највише европске висове. На истоку је Русији Урал, најдужи венац планински, простирући се на 2450 километара у дужину, а истичући врхове од 1900 метара. Реч *Урал* значи на татарском језику *појас*; али би то назвање приличило не само Ураду, пошто сви горски венци заслужују то име, јербо је сви граниче и опасују, и нити каква утицаја имају на њену унутрашњу поделу, нити на распоред текућих вода руских. С Карпата и с Кавказа извиру врло незнатне реке, а четири велике реке руске извиру из брежуљака само од 100 метара висине, који се над површјем морским само 300 метара уздижу. Још ваља забележити, да и поменуте руске горе не чине никакав систем; оне су скоро све одломци Русима са свим туђих система. Те горе управо ничим нису руске, оне су финландске, татарске, јерменске и угарске. По томе је царство руско у ствари и у суштини једна једноставна равница, која се на запад пружа у равнице пољске и пруске, а која се на исток простире у безграничне степе Сибирије и Туркестана. И ту је страховита супротност са многораз-

личним земљиштем запада. И у том погледу докле би се западној Европи могло дати име *Горске Европе*, Русији би припало име *Равне Европе*.

„На сваки начин ни та руска равнина вије равнина чиста и без промене; и у Русији се налазе и висине и низине земљишта, само у много мањој сразмери него на западу. У тој малој различности рускога земљишта у средини се опажа четвртаста узвишеност, која се зове *средњиша висија* (централне холме) или *Алаунска висија*, којим јој се именом северни део зове. Северноисточну страну те висије чинила би висија Валдајска, брежуљци који се издижу на 100 метара; западна страна су јој ниски брежуљци Дњепра, који се простиру све до водопада (прагова) дњепарских; јужна су јој страна узвишености од Курска ка Саратову; источна су јој страна песковите обале које се пружају уз десну страну Волге и Каме; северна су јој страна они нагиби земљишта, којима се водопања Волге дели од водопаће Леденога Мора. У осталом ток Волге, Оке и њихових притока цепа средишњу висију на две неједнаке половине“.

Предазећи по том на још неке појединости у склопу руских равница, писац прелази на последице оног утицаја, који је геолошки склоп земље руске показао на руску историју.

„Русија је, говори он, земља равна, и зато су геолошки слојеви њени готово свуда хоризонтални. Није било тамо никаква потреса, који би те слојеве поломио, који би камените слојеве издигао на више, да кршем њиховим испробија слојеве родне земље или песка. Последица је тога, да у Русији камена има само у близини планина, а то ће рећи само по границама, управо врло ретко. Та је околност имала огроман утицај на економско и уметничко развиће Русије. Морало се задати другачијом грађом него на западу; грађевине су или од храстовине и јеловине, или од цигље; од дрвета су биле старе цркве, царски дворови, бедеми старих градова; од дрвета су и данас грађанске куће и кућерци или колибе сељачке. Руска села и највећи део њихових вароши права су гомила запаљиве грађе; отуда чести и готово редовни пожари, тако да би се скоро могло рећи, да у средњу руку једно на друго сва Русија сваких седам година изгори. Друга је последица,

што грађевине које се дижу од такве грађе, не могу имати огромне размере ни замкова ни цркава као на западу, где се од камена зидало. Старе су цркве у Русији малене. Истом од кад је изашло на море Балтијско и Црно, има руско царство вароши од камена; Петар Велики га је обдарио првом престоницом, која је зидана од камена. И као што је рекао г. Соловјев, ако би се за осталу Европу могло рећи да је *од камена*, за Русију би се морало рећи да је *од дрвета*“.

Одмах за овим говори писац о руским рекама и о историји.

„Реке су од огромнога значаја у једној земљи која је тако без приморја, као што је Русија. Оне су добро испресецале источну Европу. Ради њих источна Европа није континент тако једноставан као Африка или Аустралија. Ако нема морских залива, она има река са широким током, које продиру до саме средине њене и од којих гдекоје изгледају готово као мора. Како по равницама нема стрмени, реке руске не теку нагло као Рона, оне отичу тихо по своме кориту од песка или од иловаче. Дуго времена су реке биле једино средство саобраћаја. Кад су који пут цареви руски хтели да обиђу своје царство или да пропутују по својој земљи, ваљало им се користити или зимом, која је од Дњепра до Урала уравњавала непрекидни пут саоницама њиховим, или су морали чекати да лед сиђе, да би могли по рекама пловити. И доиста дуго времена се по Русији могло путовати или зими на саоницама или лети на лађи; у пролеће би растопљени снегови прекрили руска поља барама, и у тај се мах већ никуда није могло. И трговина се држала оних истих путова који су служили рату и политици. Само тиме што су речни путови били на услузи можемо ми себи објаснити ону брзину, с којом су лица руске историје претурала толике просторе, и што су онако исто лако појављивала се из Новгорода у Кијеву, из Москве у Казану као што је француски краљ из Париза могао да искрене час у Рему, а час у Орлеану. Реке су Русима савезници противу њиховог „великог непријатеља“ — даљине. И свуда су и освајања и насељавања руска кретала се по току река; руска стихија се нарочито утврђивала на обалама Оке, Каме, Дона, Волге и одатле је она пређашња

племена потискивала даље назад у просторе шумске.

„Висија Валдајска је одсудна тачка у хидрографском систему Русије. Ту близу из језера Водге извире *Волга*, која се слива у море Каспијско; из тога краја извире и Дњепар, који се слива у Црно Море, Њеман и Двина, које се сливају у Балтијско Море и Великаја, која утиче у Пејпус; одатле су реке које пуне језеро Иљмен, одатле оне које своју воду носе у Ладолско и Онешко језеро, из којих извире Нева. Пошто је хидрографско средиште Русије на северозападном крају средишње висеје, разговетно је, да су његови главни нагиби окренути југу и истоку, а та је околност имала великог утицаја на развитак руске народне историје. Баш на северозападу, близу Валдајске висеје на Пејпсу и Иљмену постале су старе трговачке вароши Псков и Новгород. Којим су путем излазиле те вароши на море? Нису Наровом, којом отиче у море језеро Пејпус, јер је корито Нарове пуно водопада, него оним сплетом језера и река који излази у Неву, ту праву Темзу руску, реку кратку али ванредно широку. На њој се позније подигао Петроград, Новгород деветнаестог века. У ранија примитивна времена Новгород је тражио више заклона и сигурности, него што га се могло имати на Неви, и с тога је отишао даље назад у средиште тога речног система, а даље су му кроз Волков из Иљмена удазиле у Ладогу а из Ладоге кроз Неву допирале су до финског залива и пространог мора Балтијског. Друге мање реке чиниле су везу са језером Онешким и Белим Језером; Сухоном и Северном Двином хватала се веза са Белим Морем, где се касније подигао и Архангелск; а притокама Двининим Новгородџани су продрли дубоко у северне шуме и тамо себи подвластили племена која су онуда насељена била. Међу водопадом Белога Мора, новгородских језера и Волге и нема праве водомеђе. Воде се у почетку чисто преомишљају на коју страну да пођу: неке чак остају тако ни тамо ни овамо, као што је Шекена, која веже Бело Језеро са Волгом. Ова забуна и неодлучност у хидрографском систему, која чини те су Двина, Нева, Дина, Њеман само наставци Дњепра и Волге, и која држи у непрекидној међусобној вези сва четири мора руска разго-

ветан је узрок оне велике трговачке знаменитости и онога великог пространства освојења која у историји припадоше великом Новгороду.

„У почетку јнш на Дњепру се основала Русија кијевска, са средиштем у Кијеву, која је била промац Русији новгородској. И она има свој напред прописан пут за саобраћај и за везе. низ Дњепар, и тај пут ју је судбоносно водио Црноме Мору и свету византијском. Низ Дњепар су се спуштале ратне флоте против Цариграда; уз ту реку су опет допирали до Кијева хришћанство и образованост грчка. Кијев се подигао због Дњепра, а и пао је опет због Дњепра. Дњепар је врло недовољно средство саобраћаја због водопада или прагова, који се налазе испод Кијева. Они су сувише сметали бродарству, те због тога Кијев није могао остати трговачко и политичко средиште Русије. — — — —

Главна и најзватнија река руска јесте и остаје Волга, *матушка Волга*. Она је Нил или Мисисипи Русије. Дужина јој тока износи 3778 километара, те је скоро 250 миља дужа од Дунава, а више њених притока морају се урачунати у велике реке светске. Ока, са својих 1000 километара дужине већа је од Мозела или Одре; Кама је дугачка 2000 километара, и дужином превазилази све европске реке осим Дунава, јер је Емба дугачка 1030, Лоар 1090, а Рајна 1300 километара. Саставци Волге и Оке код Нижњег Новгорода изгледају као саставци два мора: и милина је гледати те саставке озго из горње вароши Нижњег Новгорода, имајући пред оком и пазар дође вароши са својих 100,000 путничких становника, на самим обалама река. Близу Јарославља Волга је широка 639 метара, а ширина допире 1400 метара више Казана; према Самари Волга се или сужује на 746 метара, или се с огранцима и побочним токовима шири на 28 километара. Делта Волгина на ушћу обухвата у 75 рукаваца безбројна острва, а пружа се у ширину на 150 километара. Кад не би лед држао у својим оковима кроз неколико месеци ову горостасну реку, она би била чудо и дивота Европе. Риба је у њој крупна као у мору; кечиге се хватају од 488 килограма тежине. Волга, истина, робује преко зиме, али у пролеће на њој све букне необичним животом. На 200.000 радника са свију страна Русије слегну се на њене обале. На

15000 лађа и лађица, на 500 пароброда крећу се по водама њеним. Кострома, Нижњи Новгород, Казан, Симбирск, Самара, Саратов, Астрахан забрује покретом и животом. И као да се у та места живот целе Русије слегао.

„Водопађа Волге и њених притока заузима простор скоро три пута толики колико цела Француска; сама водопађа Оке три пута је толико велика колико водопађа Лоара. У пространу област своју Волга смешта готово целу стару Русију шеснаестог века, и њеним током дат је и неоодољиви правац развића руској држави. Од онога дана, којег су руски велики кнезови наместили своју престоницу у Москви на једној притоци Оке, Русија се окренула истоку, започевши борбу с народима турским и татарским. Дњепра ради Русија је ушла у област просвете византијске, Волге ради она је пошла у Азију, Неве ради она је пошла Европи. И цела је историја Русије историја те три реке; оне је деле на три разна периода, на период Дњепра са Кијевом, на период Волге са Москвом и на период Неве с Новгородом у осмом а Петербургом у деветнаестом веку. Величина Петербурга је у томе, што је Петар Велики пренео своју престоницу на Балтичко Море, не напустивши ни Каспијског Мора ни Волге; што је, напротив, тим делом потражио нове изласке и везе са западним морима тој великој реци источној. Благодарећи Ладози и каналу Тиквинци Нева је постала право северно ушће Волге“.

У даљем једном одсеку писац дели Русију на зоне по привредној производњи и природноме богатству, налазећи у њима и у њиховој међусобној потреби једних другима нов узрок јединству читавога простора који је горе описивао. Цело посматрање завршује овако: „По томе је пространим равницама Русије исто онако било у напред суђено да буду под једном влашћу, као што је Швајцарској суђено да развије обласну самоуправу. Природа је планинским појасом као једним оквиrom обележила равнице међу Карпатима и Уралом међу Кавказом и Финским горама, и определила их за простор једном великом царству. Како је тај оквир испуњен, како је то царство постало треба да нам каже историја“.

Занели смо се предалеко за интересним пословима г. А. Рамбо-а, који су ближе нама.

И код нас је већ готово свакоме позната историчка изрека, да се из историје могу извући закони, да историја треба да покаже законе по којима се живот народни развија. Ма да мислимо, да у историји не иде све по случају нити опет иде све по законима, ми се позивамо на један напред наведен цитат из Гизота, који и једном и другом утицају моћ на обред даје, као што у истини живот сведочи, али онима који би хтели у примени да виде шта су то закони који се изводе из историје, показали бисмо горе наведена општа посматрања о историји Русије, која показују каквим путем земљиште утиче на развитак народнога живота.

А сад ћемо прећи на најновије дело г. А. Рамбоа, *Histoire de la civilisation française*, које је ове године изашло и којим је писац сјајно унео своје име у народну историографију Француске. Задатак је истога, да за наставну потребу приреди и спреми оно што је досадашњим изучавањем пронађено на пољу историје цивилизације, културе или образованости. То је, дакле, прва историја цивилизације спремна за школску потребу. Задатак одвише смео, кад се узме на ум како је нова та наука и како се, тако рећи, тек јуче изашло из детињства њезина, ако је се већ и изашло. Познато је, да се за школску потребу не да обрађивати оно што још није по себи готово и решено. Истом онда може се једна нова наука обрађивати за школу, кад је она сама утврдила се већ у својим саставним деловима и у својој главној физиономији. А то се ни дан данашњи не може рећи о историји цивилизације. Она једнако постаје и једнако се мења. „Од како је Гизо издао своја славна дела о историји цивилизације, вели сам Рамбо о тој ствари, од тога времена научници француски непрестано су претражили архиве и библиотеке, непрестано су тумачили стара писма и записке. Много пута се нешто прогласи као свршена ствар, а после се опет о томе поведе испитивање. Не само што би у извршеном огледу Волтеровом требала већ данас читаво гомила исправака, него би требало много мењати у књигама које су изашле у првој поли овога века, па и у оним књигама, које су изашле пре двадесет година, већ се све не може одржати. Толико се тековина знања о културним чињеницама у новије време из дана у дан мења.

У историји ратова и уговора, коју каткад називају и *сиољном историјом*, могло би се оно што се учи и данас предавати као што се пре сто година предавало; *унутрашња пак историја*, историја образованости и установа мора се данас већ сва из нова писати.... Али при свем том има опет главних црта и суштaствених чињеница, које су довољно испитане и утврђене. По томе се, барем у основима, може већ писати историја образованости француске“.

Прелазећи по том на свој задатак, писац говори: „Ја нити мислим причати како је добивена битка но Бувину, нити како је изгубљена она на Платје-у, већ сам рад нацртати историју самога народа у саставним деловима његовим. Рад сам, да покажем, како су постали такви какви су: аристократија, свештенство, грађанство, варошки и сељачки народ; како се из гомиле старинских галских племена или старинских властeosких држава образовао једноставан народ и једноставна држава као што је видимо; како се на рушевинама некадашњих власти одржала моћна држава са свима суштaственим саставним деловима државе; како је постала садашња државна уједињена администрација (јер ње од вајкада није било), како је постало судство, војска, дипломатија, финансије; којим се правцем и по каквим методама у разно доба радило код нас на агрикултури, индустрији, трговини; како се радило на књижевности, наукама и уметностима; у кратко рад сам да покажем, како су живели наши стари и какве су муке поднели, да би нама приготовили овај бољи живот који ми данас уживамо. Дело ово није дело искључиво научно. Ја не претендујем да доносим каква нова решења и да размршујем замршене ствари, јер знам да има у нашој историји стотинама питања, од којих би свако тражило само за се по цео живот човечији. Ја сам се користио оним што су други до сада пронашли. За то сам у нотама библиографским на крају сваке главе поређао главне писце, којима сам се служио. Све их ту нисам поређао за то, што сам у исти мах хтео дати каталог историчке библиотеке, која би се могла набавити за употребу наших лица и школа“.

Да се до ове књиге дође, много су могли програми школа француских. То заслу-

жује општу пажњу. У великој борби која се у Француској води међу републиканизмом и ројализмом, републикански се озбиљни научници бацају и на оне различите стране, с којих се посматра историја, еда би и ту нашли помоћи за утврђење републиканских идеја. С тога се осећа тежња, да се историја скрене више чињеницама живота него ли врховима који су живот народни руководили. У најновијим програмима за гимназије француске дато је врло пространо место установама и чињеницама цивилизације. Још већма је у том погледу дато место у девојачким гимназијама, где је „историја цивилизације“ стављена на прво место. И ова књига је писана за француске девојачке гимназије. У исти мах је изашла у кратко изведена и за основне школе: *Histoire de la civilisation française à l'usage des Ecoles primaires*. То је сигурно први пут покушано, да се историја цивилизације спушта тако ниско. Задржаћемо се за сад при овоме делу, које је писано за девојачке гимназије. И у намери да дамо у преводу који већи одломак, којим ће се ове белешке завршити, овде ћемо још дати превод прве главе из поменутог књиге *о првобитним временима*, која је врло кратка, да би читаоци видели како је обрађен тај део.

„1. *Race fossile (препотоиске)*. На земљишту које је касније постало Галија, а после Француска, живело је племе људи које се називље племеном предисторичким, старијим од сваке историје. Најстарије се зове *племе препотоиско (фосилно)*. Кости људи од тога племена налазе се помешане с костима животиња које се код нас већ одавно не налазе.

„Ти су људи живели у време, када склоп земљишта и климата у Француској још није био таки како га данас видимо. У геолошко доба *кватернарно* као да је климат садашње Француске био много топлији него сад, а уз то су опет гдекоји крајеви били врло хладни, јер су се ледењаци алпијски пружали много на даље него ли данас. И за то се онда у Француској налазило животиња из топлих крајева, као што су лав, тигар, слон, водени коњ, носорог, мајмун и животиња из северних крајева, као што су бели медвед, северни јелен, видра.

„Човек из кватернарног геолошког доба у Француској познавао је и животиње које се

више нигде не налазе. Таке су: Мамут, огромни слон, висок 5 до 6 метара, обрастао ријом длаком, с предњим зубима на лук савијеним, 4 метра дугачким, носорог с испреграђиваним ноздрвама, велики водени коњ, велики пећински медвед, велика пећинска дивља мачка, јача од данашњег лава или тигра, хијена пећинска, велики ирландски медвед, знатан по грдним својим роговима, итд.

„Препотопски људи нису били сви од једнога племена, него их је било више врста. Пошто се не може знати, како су се звале те народности, научници су их назвали по местима, где су први пут од којег племена костури нађени. Тако се разликује: 1-во Племне *Канштатско*, прозвано тако по некој пећини близу Канштата (у Виртембергу) где је 1700 први пут вађена лобања једна од овога племена; иста показује интелигенцију мало развијену и дивљачке нагоне; 2. Племне *Кро-мањонско*, од којег је 1868 први скелет нађен у пећини Кро-Мањону у Дордоњи; 3. Племне *Гренелско*, којег су кости нађене у земљишту под Паризом; 4. Племне *Фурфоско*, ископано у земљишту Мозела. Колико се по костима може пресудити, људи су ова три последња племена били снажни и врло развити; високи су били на 1 м. 53 до 1 м. 78 готово као и садашњи људи; њихове лобање показују међу тим интелигенцију врло мало развијену.

„Само се по животу данашњих дивљака може саставити нека мисао о мучном живљењу ових првих људи. Они су у малобројним гомидама тумарали овамо онамо, јер је у оно време Француска била веома слабо насељена. Склоништа су тражили у пећинама, а око њих су се отимали с дивљим зверовима; неки их називљу и троглодитима или пећинама за то што су у пећинама становали. Одевали су се кожама животиња које су убијали; хранили су се оним што би им случајно ловом или риболовом до руке дошло, или што би имали од стада северних јелена које као да су били већ некако припитомили као данашњи Лапонци. Скупљали су се у гомиде за нападање каквога грднога мамута, за опкољавање стада бивола и дивљих коња или за одбрану од великих лавова. Много пута би те чете и једна на другу нападале с највећом жестином ради северних јелена или дивљачи. По уре-

зотинама од човечије руке, које се налазе на лобањама људи тога времена, може се мислити да су ови дивљаци и јели једни друге, као што се и данас међу собом једу нека племена у Аустралији.

„У првобитним цивилизацијама распознаје се више векова који се деле по оружју. По томе се век кватернарни или век препотопских племена може назвати веком *мушаног камена*. Човек је кремен или шљунковит какав камен разбијао, лупајући један о други, те је тако добијао оштро камење од неједнаког облика, и исто је после насађивао тако да може имати секире, копља, стреле; или је од истог право стругаљке, којима се служио да чисти дивљач или да струже коске. Чудно је, како су ова тако дивља племена опет имала неки укус за уметност; који се ни у касније доба не налази, ма да су каснија племена била иначе на већем ступњу образованости. На роговима јеленским, на одломцима слоновских зуба, на обичним комадима дрвета налазе се врло прости али ванредно успешни и погођени нацрти животиња тога времена, као што су: мамут, северни јелен, дивљи јарац, пећински медвед, па и сами људи.

„2. Предисторичке расе другог периода.

После првих препотопских или фосилних раса настале су у Француској опет расе предисторичке, којима се не зна имена, и које се зову предисторичке расе другог периода. Сва је прилика, да су се те расе доселиле с Истока. Гробови су има највише по северној и западној Галији, и по томе се на томе крају садашње Француске оне и становале. Њихови се гробови распознају по томе што су кости у њима опрљене, и из тога се изводи, да они своје мртве нису сахрањивали, као што су чинили људи кватернарног периода, него да су их спаљивали.

„Карактеристична црта ове цивилизације јесте што место мушаног камена настаје глађено камење. По томе се овај период може назвати и период глађенога камена. С грдним стрљењем и вештином људи су тога времена трли камење једно о друго, те су им тим начином давали правилнији облик и већу оштрину. Тако су рогове јелење проврћивали, камење су насађивали на држаљице, стреле од кремена заостравали су и правили их зуп-

частим, да би за непријатеља опасније биле. Тако су се од тврда дрвета, од јелењег рога или од рибљих костију почеле правити удице или остве за риболов, игле за шав и много других оруђа.

„Век глађенога камена показује нам прве заметке радиности. На по гдекојем шумском пропланку људи су по мало почели сејати пшеницу, раж, грашак и просо. Још нису од тога месили хлеб, већ су правили неку врсту колача. Уз то тадашњи човек продужује ловити ура, дивље овнове, јарце, вепрове; али је већ неке рођаке ових животиња припитомио, као што су: во, овца, коза, свиња. Тадашњи човек већ има коња, најдрагоценијега свога помоћника за рат, лов и земљорадњу. Против курјака и лисице нашао је себи савезника у једној животињи исте породице, а то је у псу, који је још у пола дивљачан, али који се мало по мало припитомљава, привикавајући се да живи у суседству са човеком, да иде за њим и да чува стада његова. У то време човек већ себи гради колибе, прави судове који нису сувише груби; он већ тка вунена и ланена ткања, употребљује на ткиво чак и лико некога дрвећа, и прави себи удесне хаљине.

„3. *Села на кољу.* У првобитно доба било је народа, који су живели у селима на кољу, којима су куће биле на кољу по језерима. У Швајцарској и у Савојској почели су да изналазе останке од колаца, на којима су се находила та села, а крај њих хрбањке од судова, комаде, од оружја, оруђа рибарска. Бежећи од дивљих зверова или од непријатеља људи су тражили склоништа по језерима, којих је у оно време било много више него данас. Мало по даље од обале они су побегли на кољу у воду; на томе кољу грађен је под од дебелих хрстових дасака, а на томе су се после подизале колибе. Дрвен прелазак везивао је с обалом, а био би уклоњен, чим би се примакла ноћ или каква опасност. За храну није требало много бриге; она је била осигурана. Подигла би се једна даска и у воду спуштеном корпом нахватало би се колико треба рибе.

„4. *Мегалитички споменици.* На земљишту Француске подижу се већ одавна споменици који су до скоро носили име *друидских споменика*. Данас је већ изван сваке сумње, да

ти споменици немају ништа с друидима, и зато се данас почињу звати просто *мегалитичким*, т. ј. од крупнога камена сломенницама.

„Ти се споменици не налазе само у Француској, њих има готово свуд по свету, и онуда где нико није чуо ни да се говори о друидима, као у Африци, у Индији и у Америци. Мегалитички споменици у Француској посао су првобитних племена, која су глађење камена већ познавала, и извесно је да су старији од галскога насељења.

„Како се ови споменици чешће налазе у Бретањи него у другим деловима Француске, често им се дају имена бретонска. Тако се у тим споменицима разликују: 1 *пелвани* или *менхири* (стубови од камена), каменови дугуласти, усађени усправо, високи каткад на шеснаест метара; 2 *кром-леш*, састављени од пелвана, засађених у округ; 3 *врсте* или *редови*, састављени од пелвана посађених у упоредним редовима. Најславнија врста била је она у лединама на Карнаку у Морвихану, која се пружала на три километра, и која је, још пре неколико година, пре него што су сељаци почели да те споменике лупају за своје потребе, бројала на 4000 комада. 4 *љуљашке*, велике табле од камена, тако намештене врх какве стене на извесну тачку, да их никаква сила људска с онога места кренути не може, а да их најслабије дете може руком заљуљати; 5 *долмани* (бретонски: *столови* од камена), у којима је један камен постављен хоризонтално врх једнога или врх више усправљених каменова; 6 *покривени ходници*, у којима је дугачак ред напред описаних долмана, који тако чине као дугачак ходник, који се често свршава неким видом дворане.

„Дуго времена се ништа није знало у каквој су намери грађени тајанствени ови споменици¹⁾ од огромнога камења. Изгледа да

¹⁾ Имају приче о овим споменицима. Бретонски сељаци кажу за поређане стене на Карнаку, како су незнабожачки војници били послани у потеру за светим Корнелијем, и како их је он окаменио. У Пиноа у Горњем Лоару кажу за један пелван, како је он преслица, и како виле долазе те на ној у по ноћи пређу. Љуљашка од камена у околинама Блоа обрће се сама око себе на Бадње вече. Осталима је народ дао чудновата имена; неке зове: камен што се обрће, јавоља столица, вилинска стена, циновски двор. Уз то народ верује, да се ту врзају виле и кенеци, и да долазе, те ту играју на месечини.

су они у ствари *споменици*, као што их Бретонци и називљу, а споменици су погребни у спомен моћним и силним старешинама. Из тих споменика сазнајемо: 1. да су ови непознати народи поштовали спомен својих покојника, да су имали неке религиозне идеје и да су, по свој прилици, веровали у будући живот; 2. да су имали старешине, којима се свако покорavao, којих је деспотска воља могла кренути на посао хиљадама руку, да им зида те гробове, у које су они мислили лећи једнога дана; 3. да су нешто и нешто знали из механике; јер како би ипаче могли преносити и намештати тако тешко камење? Ни дан данас се не зна, каквим су начином они могли да изврше послове, којима се диве наши инџинири. Једно се само зна, да су каменови, од којих су ти споменици, потпуно неурaђени. Мегалитички век не показује никаква трага уметничких покушаја.

5. *Историјске расе*. И на послетку дођоше у Француску с Истока прави предци садашњег француског народа. Најпре дођоше Келти, око X и IX века пре нашега времена, племе мирољубиво; они су, по свој прилици увели у Француској употребу метала, бронзе и гвожђа, и настанили су се на западу и у средишту Галије, подвластивши људе из века глађенога камена може бити без борбе, простим надмоћством њихове јаче и савршеније цивилизације. За њима су око VII и VI века дошли прави Гали, раса освајачка и ратоборна, којима су обележје дугачки затубасти мачеви. Они потчинише своје претходнике и своје име дадоше целој земљи. На послетку се, на северу Галије, показаше *Белџи*, којима су обележје кратки оштрљаст мачеви. По томе се век историјски у Француској сусреће са веком метала.

6. *Оштри преглед*. И тако су у Француској становали људи много хиљада година пре

него што су почели о њој говорити грчки и римски историци. Прва су се показала препотопска племена, која су познавала оружје само од лупаногa камена, која су становала само у пећинама, која су се бавила само ловом, која су познавала само северног јелена као питому животињу. За овима су дошла безимена племена с Истока, која су почела правити оружје од глађеногa камена, која су припитомила корисне животиње, која су прва почела нешто мало земљу радити, која су познавала религиозне идеје, која су извела прву политичку организацију, подизала села на кољу и мегалитичке споменике, која су најпосле извршила прелаз из номадскогa у сталан и стањен живот. За овима су, опет с Истока, дошле расе историчке, које су у Француску увеле оружје од метала.

„Првобитна племена нису из Француске ишчезла без икаква трага; она су се морала помешати с онима, која су касније, после њих, дошла. Ко зна да ли међу данашњим Французима нема потомака и од оних који су оружјем од лупаногa камена ловили носорога или белогa медведа по некадашњој Француској, и да ли у по гдеком не тече још која капља крви и од оних, који су по пећинама становали?“

Из овог извода двоје се може научити. Једно је сама поука за познавање живота првобитних народа, која се, с малим променама, може применити и на остале земље. Друга је, што се из овог извода види, на што наука употребљује белешке о старинама и описе њихове. Многome не види се употреба и корист од ње док је год у стању необрађеног првобитног материјала и докле год прву обраду не добије. Леп углед за остале, како им ваља обрадити и у целину склопити појединости о старинама и о старинском животу свога народа. (Наставиће се)

УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У БЕОГРАДУ

И РЕЗУЛТАТ ЊЕЗИНОГА РАДА

од 1871. до 1884 год.

У Србији заведена је прва Учитељска школа Законом о уређењу Учитељске школе од 5. Октобра 1870. године, а отворена је у Крагујевцу о Св. Сави 1871. године.

Потреба оваке школе давно се већ осећала, као што се то види из одредбе чл. 1. Устројења главног фонда школског, од 15. Септембра 1856. године, по којој је тај фонд уста-

новљен у цељи „да се из његовог редовног и изванредног дохотка сви наставници основних училишта отечества нашег и Економическа школа у Топчидеру издржавају, као и завести се имајућа педагогическа школа, у којој ће се васпитавати и изображавати учитељи основних школа“.

За што је тек после *четрнаест* година прва Учитељска школа отворена, кад су у том периоду све наше школе добиле ново уређење, то је тешко погодити.

Уређење Учитељске школе измењивано је до сад више пута у појединостима, и то према показаној потреби и стеченоме искуству. Тако додато је чл. 5. да и наставници Учитељске школе морају полагати професорски испит из група наука, како се чл. 7. Закона о професорским испитима одређује.

Чланом 6. тражило се најпре да ученици који се примају у Учитељску школу, имају пуних 16 а да нису старији од 20 година. Изменом овог члана од 24. Јуна 1877. године тражило се од ученика да су навршили 14 година, а у измени од 31. Марта 1881. године, изостала је сасвим одредба о узрасту ученика.

Течај учења у Учитељској школи трајао је по првом уређењу само три године, а изменом од 24. Јула 1877. године он је подигнут на четири године.

Тако исто измењиван је и чл. 8., у ком су побројани предмети која се у Учитељској школи предају.

Не упуштајући се у даље ређање измена и допуна закона о уређењу Учитељске школе, напоменућемо само још то, да је изменом од 24. Јула 1877. год. укинут у тој школи интернат, и да по одредби члана 24. сиромашни и ваљани ученици добијају државно благодјењање у новцу, које износи за ученике IV. разреда 50 а за оне у нижа три разреда по 40 динара месечно.

Ради потпуности стављамо овде цео текст Закона у уређењу Учитељске школе.

ЗАКОН

о

УРЕЂЕЊУ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

од 5. Октобра 1870.

с уметнутим каснијим изменама и допунама

Члан 1.

Да би основне народне школе добивале способне учитеље, држава се брине за образовање

учитеља тих школа, па за то се заводи у Србији учитељска (педагогијска) школа.

Члан 2.

Ова се школа оснива и издржава из главног фонда школског, као што одређује §. 1-ви закона о уређењу истог фонда од 15. Септембра 1856. године. (Види Зборник IX страна 58. КВМ 1312
СМ 1411)

Члан 3.

Учитељска школа стоји под врховним надзором министарства просвете и црквених послова, а најближу управу над њом има управитељ.

Члан 4.

Управитеља, професоре и заступнике (супленте) професора учитељске школе поставља Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова.

Учитеље вештина поставља сам министар просвете и црквених послова.

Члан 5.

Управитељ, професори и супленти у учитељској школи могу бити они, који су учили или предавали стручне науке, или свршили који факултет у Србији или где на страни и који су положили професорски испит из група наука, како се чланом 7. закона о професорским испитима одређује. (Закон о професорским испитима од 29. Јануара 1880. године).

Учитељи вештина морају својим сведоцима или испитом показати, да имају знања и способности за вештине, за које се постављају.

Члан 6.

У ову се школу примају ученици, који су свршили с добрим успехом најмање три разреда гимназије или реалке, а доброг су владања; који су здрави и немају никаквих мана, које би им као потоњим учитељима сметале у вршењу дужности.

Исто тако могу се примити и учитељи данашњих основних школа, који су били учитељима најмање две године, а дотадашњим владањем буду тога заслужни.

Члан 7.

Учење у учитељској школи траје четири године и по томе се школа дели на четири разреда.

Члан 8.

У учитељској школи предају се ови предмети:
1. Наука хришћанска,

2. Српски језик са старословенским и лите-
ратура.

3. Земљопис,
4. Историја општа,
5. Историја српска,
6. Психологија и основи логике,
7. Педагогика (с вежбањем у школском раду),
8. Природне науке,
9. Рачуница,
10. Практична геометрија,
11. Хигијена,
12. Пољска привреда,
13. Цртање с краснописом,
14. Певање и црквено правило,
15. Гимнастичко вежбање,
16. Немачки језик.

Министар просвете и црквених послова овлаш-
ћен је :

а) да изда наставни план, који ће ближе опре-
делити шта ће се и колико из које од горе по-
бројаних наука и у којим разредима учити : и

б) да по том наставном плану пропише наставне
програме за сваки предмет и разред.

И у једном и у другом овом погледу обратиће
се нарочита пажња на методику предавања дотич-
них предмета у основној школи.

Члан 9.

За вежбање у школском раду заводи се веж-
баоница, која ће стајати у непосредној свези и
под управом учитељске школе.

Члан 10.

Зарад унапређења наставе и научног образо-
вања, држава оснива за учитељску школу библио-
теку, потребну збирку за предавање јестаственице,
земљописа, физике и хемије и помоћних средстава
за предавање геометрије и т. д.

Члан 11.

За боље разумевање наставе у пољској при-
вреди, додаје се овом заводу потребна земља и
башта, коју обрађују и унапређују ученици под
упутством економа и баштована, с потребним бро-
јем раденика.

Исто тако постоји место за гимнастику с по-
ребним справама.

Члан 12.

Главније су дужности управитеља :

а) Да и сам предаје који предмет и ако буде
зграде да седи у њој;

б) да се стара да се извршују све наредбе
овог уређења и дотичне власти, и да влада потпуни
поредак и послушност у целом заводу ;

в) да пази како професори предају своје пред-
мете, да долази на њихове часове, и у опште да
настојава, да професори извршују уредно своје
дужности ;

г) да пази да се све науке предају по педа-
гогијским начелима и да се свршују у одређено
време ;

д) управитељ може казнити професоре и учи-
теље за мање погрешке опоменом, укором и пет-
најестодневном платом, а веће доставља министру ;

е) управитељ руководи испите зрелости ;

е) он према потреби позива професоре на са-
станке ради саветовања ;

ж) он одређује замену или сам замењује про-
фесоре, који не могу доћи на дужност ;

з) он може дати професору и учитељу три дана
одсуства у случајевима потребе. Њему се правдају
ученици за изостанке, и он решава да ли је изоста-
нак оправдан или није.

Он може осем прописаног распуста школског
и у друго време распустити ученике на један дан
одмора.

и) управитељу се пријављују ученици, који желе
да ступе у овај завод ;

ј) управитељ и професори учитељске школе могу
походити по одобрењу министра неке основне школе
у нашој земљи ;

к) управитељ је дужан да за време одмора
школског руководи практично обучавање учитеља
основних школа, које му ради тога буде упутно
министар просвете и црквених послова ;

л) управитељ с деловођом чува по списку све
школске ствари осим библиотеке и кабинета. Над-
гледа све ствари домоводства, имање и зграду
школску и одговара за њих ;

љ) управитељ с деловођом отправља целу ад-
министрацију завода. У рачуноводству има се управ-
љати по контролским правилима и одговара за
уредност рачуна ;

м) управитељ прима и одпушта све служитеље.

Члан 13.

Дужности су професора и учитеља :

а) Да предмете одређене им за предавање сврше
на време држећи се наставног плана и наставних
програма, које је министар просвете и црквених
послова на основу закона прописао.

б) У случају болести или друге какве сметње, дужан је сваки на време извести о томе управитеља. Ко пропусти то учинити, губи — ако не оправда свој изостатак — сразмерни део плате оног дана према броју часова својих. Ово извршује управитељ ;

в) Да долазе у седнице на позив управитеља и да иду редом у цркву у недељне и празничне дане ;

г) Да чувају научне справе и збирке својих кабинета и да за њих одговарају ;

д) За време одмора школског уче садање учитеље основних школа извесним предметима они професори учитељске школе, који буду на то одређени. Који се приме овог ванредног посла имају за та предавања награду, која износи најмање толико колико једномесечна плата дотичног професора.

Члан 14.

Професори учитељске школе имају сва права као и остали професори, и по томе добијају периодично повишавање плате, као и професори гимназија.

Закон о пензионовању професора важи и за професоре овога завода.

Члан 15.

Збор учитељске школе састављају управитељ, сви професори и супленти.

Члан 16.

Збор се састаје на позив управитеља, или кад предложи два професора (или учитеља), у време кад се не учи. На збору се решавају дела по вишини гласова.

Члан 17.

Одлуке збора потписује управитељ и сви који су у збору већали, а објављује и извршује сам управитељ.

Члан 18.

Дужност деловође и библиотекара отправља за годину дана онај професор, кога савет одреди.

Члан 19.

Савет учитељске школе :

а) Саставља распоред часова и наставних предмета међу наставнике ;

б) Решава о примању ђака у школу и о прелазу ђака у старије разреде према показаном успеху ;

в) Бира достојне а сиромашне ђаке, којима држава даје благодетење ;

г) Одређује време и ред испита, и то се подноси на одобрење министру просвете и црквених послова ;

д) Изриче над ученицима све веће казне према школским правилима. Одлуке о казни изгнања из школе подnose се претходно на одобрење министру просвете и црквених послова.

ђ) Договара се о свему што би служило унапређењу и усавршавању завода, и што најбоље за добро, предлаже министру просвете и црквених послова. Исто тако договара се о измени распореда часова и школских правила, и то подноси на одобрење министру просвете и црквених послова ;

е) Стара се о набављању наставних средстава и књига за библиотеку ;

ж) При свршетку сваке године савет професорски саставља извештај о стању завода у научном и моралном погледу, и подноси га преко управитеља министру просвете.

Члан 20.

Деловођи је дужност :

а) да води списак примљених ученика, и уводи у главни протокол имена свију ученика по редима ;

б) да води на састанцима записник, да помаже управитељу да саставља, препишује и отправља одлуке и текуће послове администрације ;

в) да pazi да је у добром поретку библиотека, да води списак свију књига и да их даје на читање, а при свршетку сваке године да подноси извештај о стању библиотеке, за коју одговара.

Члан 21.

Ученици који желе ступити у учитељску школу, ваља да поднесу управитељу сведочанство где су ишли у школу, и каквог су владања и прилежана, а тако исто да поднесу крштено писмо.

Све ће ученике, пре но што се приме, прегледати лекар, јесу ли здрави и јесу ли богиње лежали.

Члан 22.

Уписивање ученика предузима се првих дана школског течаја. Ко се за то време из важних и оправданих узрока не пријави, може се примити и доцније до месец дана.

Члан 23.

Ученици прелазе у старије разреде према оценама њиховог годишњег успеха.

Правила о тим оценама прописује министар просвете и црквених послова.

Члан 24.

Сиромашни и ваљани ученици добијају државно благодејање према правилима, која се пропишу.

Члан 25.

Ученици, који су уживали благодејање, дужни су примити и вршити учитељску службу. Који то не би учинили, не ће добити друге државне службе. Обвеза та траје шест година.

Члан 26.

Предавање се почиње одмах после свршеног уписивања, првих дана у месецу Септембу, и продужава се непрекидно, осим недељних дана и осим времена, које је одређено за школски одмор.

Члан 27.

Време, које се пропише за свакогодишње екскурзије, употребљавање се на практично познавање отаџбине и онога, што се учи у школи (из земљописа, јестаственице и т. д.) Дотични професор пратиће и поучавати питомце у путовању, за које ће завод трошкове подмиривати.

Члан 28.

Одмор о Божићу и Васкрсу траје по недељу дана. Осим тога одређује се велики одмор од два месеца, од почетка Јула до конца Августа.

Члан 29.

Испит ученика бива један пут у години: у месецу Мају и Јуну. Но из предмета, који се уче и свршавају за пола године, држи се испит после сваког појединог течаја.

На испитима треба да се види сав напредак, који су ученици постигли за школску годину.

Министар просвете одређује, ко ће присуствовати испитима.

Члан 30.

Ученици најстаријег разреда дужни су на свршетку учења положити учитељски испит.

Али за то неће полагати обичног испита, који се на крају школске године полаже, а резултат годишњих бележака њима ће вредити као општи резултат.

Који ученик из једног или два предмета добије слабе оцене у општем резултату, примаће се на учитељски испит, пошто белешку из тих предмета поправи начином којим се испитне белешке поправљају.

Време за држање учитељског испита одређује министар просвете и црквених послова у правилима о томе испиту.

Члан 31.

Даља упутства у смотрењу унутрашње управе, распореда, начина предавања, поретка и владања у заводу као и закон школски, издаће министар просвете и црквених послова.

Према одредби члана 30. овога закона, ученици најстаријег разреда дужни су на свршетку учења положити учитељски испит по прописаним за то правилима.

До сад су та *Правила* издата два пута.

По *Правилима* од 22. Марта 1873. године учитељски су испити били: писмени, усмени и практични.

Писмени испит полагао се из ових наука: Педагогике, математике, историје опште и српске, земљописа, јестаственице, физике и хемије.

Усмени испит полагао се из: Науке хришћанске, српског језика, педагогике (теорија, историја, методика, психологија), историје опште и српске, земљописа, јестаственице, физике, хемије, науке о чувању здравља, пољске привреде, математике и немачког језика.

Практички испит био је из: Црквеног певања, гимнастике и школског рада.

По новим *Правилима* у 20. Фебруара 1883. године учитељски је испит: писмен, усмен и практичан.

Писмени испит полаже се само из: Педагогике, психологије и историје педагогике.

Теме за писмени испит одређује одбор на предлог дотичног наставника.

За израду задатка даје се највише пет часова, и то увек пре подне.

Ученику који свој задатак изради површно, а који покаже и слабо знање језика и рђаво излагање мисли, закрађује се даље полагање испита.

Израђени писмени задаци чувају се у архиви Учитељске школе.

Усмени испит полаже се из ових наука: Науке хришћанске и црквеног певања, српског језика и литературе, историје српске и опште са земљописом, педагогике са ис-

торијом и психологије са логиком, рачунице са геометријом и природних наука.

Питања усменог испита истављају се на листиће, и то најмање по три питања на групу; а листића мора бити бар три више него што имаде испитаника.

Усмени испит једнога кандидата траје по сахата.

Ученик који на усменом испиту падне из три групе наука, одбија се од даљег полагања испита и упућује се на испит на другу годину.

Ученику, који падне из једне или две групе наука, допушта се поправити испит одмах с почетком нове школске године.

Практички је испит само из рада у школи. Предавање бива увек у школи од једног разреда.

Ова *Правила* важе и данас, и много су потпунија од пређашњих.

Од 1870. до краја 1884. године, дакле за *четрнаест* година, Учитељска школа имала је пет управитеља.

Први управитељ Учитељске школе био је *Петар Карић*. Он је на то место постављен 3. Новембра 1870. године. Пре тога он је био професор војне гимназије у Кијеву. Умр'о је 16. Јуна 1871. године.

Сима Живковић постављен је за управитеља 19. Августа 1871. године, а остао је на управи до 1. Новембра 1875. године, и тада је враћен опет за директора у гимназију крагујевачку. Сад је директор ниже гимназије у Врању.

Стеван Д. Поповић, као секретар минист. просвете и црквених послова, постављен је за управитеља 11. Августа 1877. године, а 11. Марта 1880. године премештен је опет за секретара у министарство просвете и црквених послова. Сад је начелник одељења за просветне послове у истом министарству.

Светозар Милосављевић, професор Учитељске школе, постављен је за управитеља исте школе 26. Марта 1880. године, а 23. Децембра исте године премештен је за директора у београдску гимназију. Није више у државној служби.

Љубомир Ковачевић, професор Учитељске школе, постављен је за управитеља 12. Јану-

ара 1881. године, а још и сад налази се у тој дужности.

Осим ових сталних управитеља вршили су и поједини професори привремено дужност управитељску, и ми ћемо то напоменути на свом месту.

Прве године, 1871. имала је Учитељска школа поред управитеља *Карића*, још само једног професора, и то г. *Стеву Д. Поповића*, који је 3. Новембра 1870. године постављен за професора а 25. Маја 1874. године разрешен од дужности по својој молби. Он је дакле са горепоменутом управитељском службом провео свега у Учитељској школи 6 година 1 месец и 23 дана.

Даље радили су у Учитељској школи од 1871. до краја 1884. године ови наставници¹⁾:

Живојин Ђурић, суплент, од 6. Фебруара 1871. до 10. Септембра 1872. године, ког је дана умр'о.

Гргур Миленковић, суплент, од 6. Фебруара 1871. до 5. Фебруара 1872. године; за тим послат је на страну као државни питомац за техничке науке.

Вићентије Малетић, учитељ лепог писања, од 26. Фебруара 1871. до 1. Септембра 1873. године, и тада је премештен у београдску гимназију.

Сима Живковић, од 19. Августа 1871. до 26. Јануара 1876. године, кога смо већ горе споменули.

Милош Ђурић, суплент, од 18. Септембра 1872. до 9. Априла 1874. године, ког је дана умр'о.

Петар Предраговић, учитељ телесног вежбања, од 29. Јула 1871. до 19. Марта 1877. године. Умр'о је 10. Јуна исте 1877. године.

Јеврем Илић, од 15. Августа 1871. до 31. Октобра 1872. као учитељ; од 1. Септембра 1877. до 1. Априла 1878. као предавач; од 26. Марта 1880. до 4. Септембра 1881. као професор, а од 6. Новембра 1884. год. као хонорарни предавач.

Живота Остојић, предавач, од 4. Децембра 1872. до 15. Августа 1874.

¹⁾ Дебелим су словима наштамана имена ових наставника, који и данас још раде у Учитељској школи.

Др. Филип Тајсић, војни лекар, од 20. Септембра 1871. до Априла 1874. год.

Петар Живковић, као суплент од 5. Фебруара 1872. до 1. Августа 1874., а за тим као професор до 11. Августа 1877. године.

Љубомир Ковачевић, као суплент од 24. Августа 1872. до 1. Августа 1874. као професор до 12. Јануара 1881. године, а за тим као управитељ.

Радован Пејић, предавач, од 23. Октобра 1872. до краја 1875. школске године.

Михаило Поповић, предавач, од 23. Октобра 1872. до 1. Јула 1877. године.

Алекса Новаковић, суплент, од 26. Октобра 1873. до 1. Октобра 1875. године.

Павле Берић, као предавач од 5. Априла 1874. до 23. Септембра 1874. год., за тим до 1. Децембра 1875. год. као суплент. Умр'о је 16. Јануара 1876. год.

Др. Куфас, војни лекар, од 25. Јула 1874. до 19. Марта 1877. год.

Никола Божић, предавач, од 15. Августа 1874. до краја 1877. школске год.

Никола Веселиновић, предавач, од 13. Септембра 1874. до 4. Децембра 1876. год. Умр'о је.

Борисав Тодоровић, као предавач од 26. Октобра 1874. до 19. Марта 1877., од 11. Августа 1877. до 1. Априла 1878. као суплент, а за тим као професор.

Др. Војислав Бакић, од 21. Јануара 1875. год. као професор. Од 1. Новембра 1875. вршио је дужност управитеља.

Илија Душманић, предавач, од 1. Октобра 1875. до 1. Јула 1877. год.

Адолф Лифка, учитељ музике, од 4. Октобра 1875. до 4. Септембра 1880. год.

Др. Стеван Недок, војни лекар, од 8. Октобра 1875. до 30. Марта 1876. год.

Др. Никола Ј. Петровић, професор, од 3. Новембра 1875. до 11. Августа 1877. год.

Сретен Стојковић, као учитељ цртања од 10. Новембра 1875. до 6. Октобра 1877. а као хонорарни предавач рачунице од 12. Октобра 1881. до 24. Септембра 1883. год.

Светозар Милосављевић, као професор од 1. Децембра 1875. до 26. Марта 1880. а као управитељ до 23. Децембра 1880. год.

Милоје Влајић, као суплент од 11. Августа 1877. до 15. Августа 1878. а као професор до 20. Јула 1880. год.

Владислав Тителбах, као учитељ од 10. Октобра 1877. до 11. Децембра 1880. год. за тим као професор од 16. Октобра 1882. године.

Јулије Ошенхајм, учитељ гимнастике, од 29. Августа 1878. год. до 28. Септембра 1879. године.

Коста Таушановић, предавач, од 16. Септембра 1878. до 12. Септембра 1881. године.

Др. Младен Јанковић, лекар, од 22. Септембра 1878. до краја исте школске године.

Димитрије Миленковић, предавач, од 5. Октобра 1878. до 1. Августа 1879. године.

Живко Бранковић, учитељ, од 1. Августа 1879. до 1. Септембра 1882. године.

Др. Лаза Стевановић, лекар и предавач, од 4. Септембра 1879. године.

Димитрије Јосић, као хонорарни предавач од 12. Децембра 1879. до 26. Марта 1880. године, а за тим као професор.

Јарослав Јанкура, учитељ гимнастике, од 21. Августа 1880. до 21. Маја 1881. године.

Михаило Борисављевић, учитељ цртања, од 12. Септембра 1880. до 19. Новембра 1882. године.

Стеван Шрам, учитељ музике, од 29. Септембра 1880. до 22. Јануара 1882. године.

Јован Ђорђевић, професор, од 23. Децембра 1880. године.

Архимандрит Нестор, хонорарни предавач, од 12. Септембра 1881. до 11. Новембра 1882. године. (Умр'о је 19. Марта 1883. године у Зајечару, као епископ нишке епархије).

Живко Шокорац, предавач, од 2. Октобра 1881. до 21. Октобра 1882. године.

Јосиф Маринковић, учитељ музике, од 25. Јануара 1882. до 7. Септембра 1885. године.

Живојин Симић, професор, од 25. Јула 1882. до 4. Јула 1883. године.

Илија Протић, предавач, од 5. Октобра 1882. до 16. Августа 1883. године.

Сима Поповић, предавач, од 5. Октобра 1882. до 1. Септембра 1884. године.

Паја Тодоровић, предавач, од 25. Октобра 1882. године.

Димитрије Павловић, предавач, од 11. Новембра 1882. до 6. Новембра 1884. године.

Михаило Ђуровић, професор, од 6. Августа 1883. године.

Јован Марковић, предавач, од 16. Августа 1883. године.

Алекса Миловановић, предавач, од 1. Септембра 1884. године.

Као што се види из овог списка, радила

су у Учитељској школи од 1871. до 1884. године свега 52 наставника, од којих је на крају 1884. школске године било у школи њих *тринаест*, не узимајући ту и наставника телесног и војног вежбања. Према том излази, да су у овом периоду долазила у средњу руку сваке године по четири нова наставника у Учитељску школу.

(Наставиће се)

М О З А К И Д У Ш А

(ОД ВУНТА)

Као год што често бива у политичком животу, да се какав изненадни успех прецењује, и да се људи варају о вредности онога што је постигнуто, — надовезујући још уз то и варљиве наде на оно што ће се тек постићи, — тако вам исто бива и у појединим наукама. За каквим сјајним открићем долазе устолице претеране представе о мери и вредности добивенога сазнавања. Познији појасеви наравно, пошто се разочарају, веома су од своје стране склони да о вредности оваких открића и проналазака говоре са ресигнацијом.

У области физиолошког испитивања нису ваљда никад били погоднији услови за сангвиничне обмане и претеривања, него што је то био случај у половини 17 века. Преврат идеја, који је произвела Коперникова система света, беше прохујао. Механику тек што беше Галилеј поставио на чврсте и сигурне основе. Са успехом труђаху се на све стране да се физикалне појаве сведу на механичке законе. У крвотоку беше већ доказао Вилијам Хервеј, да је срце механички апарат и главни покретач радње живота. Треба ли се онда чудити, што се беше почело већ тврдо веровати, да се животињска тела могу потпуно објаснити и схватити као природне машине? Треба ли се чудити, што се у зауктадој и безазленој ревности често пута преухитрене хипотезе сматраху као доказане и потврђене истине?

Овакав правац времена добио је свој најпотпунији историјски израз код Декарта у

његовој философији природе. У његовој философији, везује се поузданост победе механичких природних наука са тежњом философском, да се једном дође до завршеног схватања света, до потпуне представе о свету. Што се год на небу и на земљи налази, то беше Декарт све објаснио. У излагању хипотеза своје философије природе, не може се опазити ни трага од какве сумње, и ако га је баш чувено и славно сумничење и одвело први пут на стазу сазнавања¹⁾. Најзрелији плод ове прве, по потпуности својој недостижне и јединствене механичке философије природе, јесте без сумње његова наука о односу између мозга и душе. На ово питање обратно је највећу пажњу, јер је оно за њ имало и највећу вредност, пошто је у најближој свези стојало са основима његове философије. По други пут враћа се он на ово питање у својим делима и, оно га је поглавито и покренуло, те се почео бавити самосталним анатомским студијама. Успех од оваквог мучнога посла није могао изостати. Картезијево учење о односу тела и душе најдуже је преживело систему свога творца, и ако нешто мало у промењеном облику. Вештачко испредање и кројење хипотеза, у које је он уносио успехе Астрономије и Физике свога доба, припада само историји. Али у погледима, који још и данас владају о односу тела и душе код образованих људи свих

¹⁾ То је то: да војници, којима су удови ампутирани због ране добивене у рату, осећају и доцније болове у оним деловима који су им одсечени и којих немају.

земаља и народа, налазите и сада трагове Декартових мисли. Да је душа сама по себи биве, које никакав простор не заузима; да је њезино седиште у једној опредељеној тачци мозга, одакле она утиче на тело и прима утицаје од тела, то изгледа многим данас као једна представа или мисао, која се по себи разуме. Али мало их је који знају, да овака замисао, и ако је раније само по кад што наговештавана, има у главном да за-благодари за свој постанак, као и за то што је тако распрастраћена, једино овоме славном филозофу 17 века.

Онај исти тон догматичке поузданости, који се огледа у његовој филозофији природе, избија на површину врло јасно и у његовоме учењу о мозгу. Наравно је, да су оно све површне скице, које нам он износи о кроју и функцијама овога органа. Али опет за то, он сам верује у садржину онога што тврди тако поуздано, да ни трага нема од какве сумње. Ни доцнија времена нису се готово никад могла радовати и поносити оваком сигурношћу. Још пре, нешто мало више од једне деценије године од данас, беше обичај у Физиологији, да се њезино представљање и схваћање овога питања ограничаваше на оваку примедбу: и животиње и људи који изгубе мозак, постају блесави! А неки савестан анатом завршаваше своја брижљива проматрања о спољним односима облика на мозгу са признањем: да о унутарњем склопу и кроју човечијег мозга толико знамо, колико и да ништа не знамо! Данас је ова сцена са свим измењена. Удруженим радовима микроскопскога посматрања, вивисекције и патолошких проматрања, прикупљен је најбитнији материјал, који као да ће бити довољан да се може поставити стаалан темељ по плану, коме се види јединство заједничког рада и успеха. Појмљиво је дакле што и данас обузме духове по кад што она сигурност и самопоузданост победе, која је врло згодна да нас превари о мери и вредности онога што се занста постигло и да нас наведе још и на то, да са нерешеним питањима и загонеткама будемо веома брзо готови, ослањајући се лакоумно на брзо измишљене и непоуздане хипотезе. Природа самога предмета доноси собом то, да Физиологија мора оперирати са појмовима позајмљеним из Психологије или

ма које психолошке системе, а тако исто мора изналазити и истицати и нове погледе и нова питања, која ће Психологија узимати у претрес и испитивање. Одавде излази то, да се од савременога психолога мора непремено захтевати, да уме себи дати рачуна о свима оним извођењима и закључцима, који се с правом могу чинити на основу искуства стеченог у најновије доба. Прошли су они дани када се могло мирно одмарати и живети у потпуном незнању факата, а овамо се опет поред тога бацати у заносно наручје пријатне фантазије очекујући од ње да нам она реши питање о души и њезином седишту. Факти говоре сами тако гласно, да их већ више нико не може игнорирати. Кад је ово све овако, онда је у реду да се запитамо: *Какво психолошко учење садрже ови најновији факти и истине? Каква нам објашњења и обавештења дају ове нове истине о телесним основама нашег духовног живота? Да ли оне распрострте погледе остављају и даље да постоје као и до сада, или нас нагоне, да досадање погледе другима заменимо?* Пре него што ова питања оценимо, потребно је да констатујемо и притврдимо саме истине, у колико се то може учинити без предпоставке специјалног и стручног знања. Ради овога, потребно је пре свега, да бацимо један кратак поглед на развиће, којим је ишла физиологија мозга, почев од механичке природне филозофије 17 века, па до данашњих дана.

Декартово учење, да је душа са телом везана у једној одређеној тачци мозга, није потекло само из општег проматрања и оцењивања разлике између телесне и духовне супстанције, већ су и физиолошки погледи овога филозофа имали знатнога учешћа у овој учењу. У мозгу се сједињују, како он мишљаше, сви нерви чудних органа као и нерви органа за кретање. Чудни утисци простиру се кроз нерве као какав фини покрет помоћу нерваног или животног духа, који се у нервима налази и тако ти утисци доспеју у мозак као центар испуњен оваким животним или нервним духовима. Са овим последњима опет стоји у непосредној вези материјалноносилац душе, тако названа *мождана жирка* (*Conarium s. glandula pinealis*). Ова је жирка из два разлога пужно седиште душе. Први је разлог тај, што је она у свези са

мозгом, зборним местом свих нервних духова, а други опет разлог јесте тај што је она једини беспарни примерак у мозгу. При обрнутом покретању, дете нервни духови из мозга преко нерава за покретање правце ка мишићима. Душа наша влада над овим покретима, над овим струјањем, и она све то регулише. Из утисака нерава за осећање гради она представе а вољом дејствује на нерве за покретање и на мишиће. У извесним приликама, може струга нерваног духа и без претходног знања душевног да прескочи са једне врсте нерава на другу врсту, и на тај начин постају они невољни а често бесвесни покрети, које ми да нас у науци називамо рефлекторни покрети. На сличан начин своде се и друге разне радње духа на процесе мозга. Тако из трагова покретања, који су заостали у нервним влакнима постају слике маште или фантазије; из покретања живаца, који срце с мозгом везују, постају душевни потреси; из покретања других нерава по телу постају појуде, жеље и страсти. Пошто овака Психологија за сваку унутрашњу појаву, налази материјалне процесе ван саме душе, којима се објашњавају ове појаве, онда нам се само по себи намеће питање: *је ли збиља у овоме механизму у опште душа и потребна?* И заиста, још и Декарт је сматрао све животиње као какве машине без душе. Доцнији представници францускога материјализма пренели су овако поређење са машином и на човека, позивајући се с правом на оца новијега спиритуализма, чије су психолошке представе они и усвојили.

Ипак целог прошлог века дуалистичка хипотеза Декартова остала је у снази и вредности. Па и сама препирка психолога поглавито се врзла око питања: *где ли може бити та zgodно намештена тачка у којој душа долази у додир са духовима нерава?* Дугачак регистар свакојаких мишљења о овоме питању оставио нам је Албрехт Халер у делу своје „*Елементи физиологије*“. Једно овако мишљење, онајближе Декартовим назорима, по коме је требало душа да станује у ждану дупљу или комори (*Ventriculi cerebri*) претресао је и Кант на измаку дана својих са приличном пронијом а поводом опет једнога списа некога анатома Семеринга. У својој

краткој расправици Кант драговољно прима оваку поставку и покушава да из ње изведе и добије најкорисније резултате, па на последку упоређује оваке покушаје са свим zgodно са покушајем каквога математичара, који се у залуд мучи да имажинирану (уображену) величину претвори у реалну. Овај критички философ, размождавац старе метафизике, није се могао друкчије понашати према Картезијевим нечастивим духовима и аветињама, него онако исто као што се понашао критичући Сведенборгове фантазме о виђењу духова.

Опет за то, она стара Метафизика, са представама које су владале и у науци и ван науке, преживела је критичну философију, те тако ни у нашем веку дискусија о „*седишту душе*“ није скинута била са дневнога реда. Шта више, баш чудноватим начином ова *школска философија*, коју је Кант поништио, била је прва, која је требала да добије извесан утицај на физиолошке погледе и схватања. Кристијан Волф, основалац ове *школске философије*, у своје мишљењу о односу тела и душе отпао је од Лајбница па прешао опет Картезију. Њему није више свет хармонична система душевних простих бића или јединица, као што је то код Лајбница, него је код њега само „*душа*“ тако биће — монада — која се скроз и скроз разликује од телесне материје, која се простире и која се до у бесконачност може делити. Али докле се Волф на овај начин у својим метафизичким представама вратио Декарту, дотле се он у својим психолошким представама удалио од њега. Психологија Декартова, не гледећи на помоћне хипотезе у њој, које су онако у ваздуху стојале, одржавала је ипак јединство и неподељеност душе. Представљање, осећање, тежење све је то стојало у свези једно с другим и само су споља изгледали као различни појави а унутрашњи процес, или основа, био им је свима један и исти. Волф, страсни класификатор по свим гранама, уображавао је, да је нека наука достигла своју циљ тек онда, ако су њезини појмови издељени и сређени у zgodне системе, — па је тако исто радио и са нашим унутрашњим искуством. Он га је делио онако, као што се каква земља дели на области, округе и срезове и, сматрао је,

да је пре свега и свачега нужно познавати ову шематичну поделу. Али као год што у Географији, кад се она лоше и површно предаје, постане ово дељење земаља главна ствар а право знање нешто споредно, и цела наука добије облик костура, тако је исто било и са Психологијом Волфовом. Његова се Психологија на крај краја претворила у просто разликовање тако названих душевних моћи.

Међу овима су се разликовале пре свега главне или више душевне моћи као; *сазнавање* и *тежње*, који су једно према другом постављени, да би се после могли опет свако од њих делити на извесан број нижих моћи. Тако се н. пр. сазнавање делило на радњу чула или чулност, на машту или уобразиљу на памтење, на разум итд. Као год што лекар у Молијеровом „*уобројаном болеснику*“ умствује: опијум успављује човека с тога, што има „*virtus dormitiva*“ тако се исто и у Волфовим психолошким списима налази доста објашњења којих се смисао од прилике своди на оваке закључке: човек мисли за то, што има разум, и ту је сад све.

У Психологији су се опажали трагови ове Волfoве системе скоро до најновијег времена. Поред старења да се пронађе седиште душе почела се појављивати јака тежња да се појединим душевним моћима одреде нарочите партије или области у мозгу. Проналазачка снага анатома показала се у овоме питању врло плодна. Једни су хтели да им памтење буде смештоно у мождану греду, а други су опет мислили, да је приличније да ту буде место уобразиљи. Трећи су опет мислили да је најзгодније место за уобразиљу да буде у Амоновом рoгу, а мождану греду ваља резервисати за разум и т. д.

Овај правац достигао је своје савршенство у почетку овога века оснивањем Френологије, за чијег се творца сматра Фридрих Гал. Френологија није, ка што се погрешно мисли, неки нов проналазак, који је од један пут синуо у глави њезиног оснивача, него се она развила са свим природним начином из представа, које су владале у анатомији мозга а под утицајем опет психолошких представа, којима је постанак у системи школске философије прошлога века. Гал је само из

постојећег мишљења извео са свим доследно закључке, који су били близу памети, изјавивши: *да о седишту душе као такове не може ни бити говора, него само о локализацији њезиних различних моћи или снага*. Овака мисао могла се донекле сматрати као напредак према дотадашњим непозданим хипотезама, јер је Гал тражио, да се локализација душевних моћи утврди и докаже путем искуства и проматрања. Тек после због погрешних претпоставака, које је он узео за основицу, и због напачке методе добила је Френологија свој ненаучни карактер. Лобања нпр. по својој форми имала је јединствено да зависи од растења мозга. Мозак је дакле опредељивао облик лобањи и површина ове, морала је у свему бити подударна са моделирањем површине мождане. И једно и друго мишљење погрешно је. Бар у истој мери мора се развиће мозга прилагођивати и управљати према коштаном склопу лобање, као што се и овај мора управљати по растењу и развијању самога мозга. Шта више, поједина задебљавања и удубљења лобањиних костију забрањују нам категорично да изводимо икакав позитиван закључак о форми и важности оних партија мозга, које се под тим костима налазе. По Галовим начелима, ако би се иста са човека применила и на најближе животиње, требало би да се гориле (мајмун) одликује страховитом богобојажљивошћу, имајући енормно развијену партију лобање испод које, по Галовом мишљењу станује страх господњи. Штета само, што ова партија лобање није ништа друго до огромни коштани гребен, који се образовао онде, где су темене кости срасле! Као што се одавде види, овако разликовање и дељење душевних способности било је просто поруга на сваку методу. Место да се пође од ма какве паметне поделе душевних моћи, оно се пошло од лобање, и из ње су се требале да изведу и разделе душевне моћи, при чему се такође било склоно, да се одмах приме и изводе најобилатија генералисања. Тако је Гал пронашао и одредио некаких двадесет и седам душиних дарова, поделивши их по површини лобање. Дар за познавање места, дар за изучавање говора, дар за разликовање и осећање боја, нагон за самоодбрану, песнички таленат, дар за памтење ствари,

дар за памтење речи итд. све се то једно уз друго ређало по површини лобање. Грозна ова слика психолошке „теорије душевних моћи“ беше се спојила са најнекритичнијим и најненаучнијим посмастрњем.

Кад се погледа ненасита жудња човекова да што дубље продре у тајне свога срца и своје будућности, онда је са свим појмљиво, што се беше развила нека врста „*летече френологије*“ која је прилично дуго заменила средњевековну хороскопску Астрологију. Па шта да помислимо и шта да рекнемо, кад

нико мањи до сам главом Август Конт Философ, сматраше да у френологији лежи будућност Психологије?! Шта да мисли човек кад нађе по Контовој системи Историју Философије представљену по новој основи и у тој историји види, да се Фридрих Гал одмах на прво место до Канта меће!! Поред најкритичнијег филозофа ставља се најнекритичнији свих савремених нефилозофа, — није ли то права иронија, која тако едгатантно показује какав је био ништаван утицај филозофије на остале науке. (Наставиће се)

ИСТОРИЈА СРПСКИХ ШКОЛА У УГАРСКОЈ

доба Марије Терезије од 1740—1780.

Пише

Пешар Десиошовић

(Наставак из XXII свеске од пр. год.).

6

О малим (основним) српско народним школама до 1770. године.

Да су Срби у Угарској и до 1770. године када је и државна власт почела водити бригу о школама), имали приличан број својих народних школа, — које у старим писмима зову мале школе, то се види из онога што сам у пређашњим чланцима навео. Нама се сад, по себи намећу ова питања: где су те школе постојале и колико их је било? Шта се у њима предавало? како се предавало? каквим успехом су деца свршавала те школе? како су их деца похађала? Ко су били учитељи у тим школама? какав им је била плата какав положај каква спрема? Данас је не могуће одговорити тачно на сва та питања, но ми ћемо ипак изнети оно што смо купили у том погледу, да бар олакшамо посао онима, који на том пољу хтели буду и даље да раде.

Где су постојале мале српске школе и колико их је свега било од 1740—1770 године, то је данас врло тешко навести. Тачна званична статистика датира у Аустро-угарској од владе цара Јосифа, а докле што се у том погледу налази, све је приближно и не поуздано, особите што се нас Срба тиче. Ми ћемо овде навести по разним белешкама где

су српске школе постојале, те ћемо после изнети и приближан број српских школа у том одсеку времена.

У Будимској епархији, што је по своме обиму врло пространа, но по броју душа најмања било је одувек највише српских школа. У архиви Будимског танаџа нашао се један спис од 1745 године, из кога свиди, шта су поједина места те епархије разрезивала на издржавање својих школа.

Ево тога прегледа:

Бур	10 фор.	Идош	10 фор.
Коморан	25 „	Печвар	20 „
Острогон	10 „	Сечуј	12 „
Сент-Андр.	150 „	Жумберак	12 „
Чобанац	10 „	Ланчуг	20 „
Помаз	25 „	Ворјат	28 „
Калаз	10 „	Будимир	10 „
Будим	100 „	Петран. нур.	10 „
Бата	15 „	Јаковала	10 „
Пешта	50 „	Вилањ	10 „
Шошкот	6 „	Шикауш	40 „
Чип	5 „	Времен	15 „
Ковин	25 „	Болман	15 „
Ловра	15 „	Качфала	20 „
Адоњ	5 „	Тарда	5 „
Алмаш	15 „	Суљош	6 „
Пантелџа	10 „	Кишвалуба	20 „

Стој. Београд	15	фор.	Бан	22	фор.
Медина	8	"	Вел. Иван	6	"
Кећ	5	"	Мајша	12	"
Вел. Нана	5	"	Титош	12	"
Грабовац мала			Мухач	6	"
Стир с парох.	4	"	Сигет	10	" ¹⁾

Из тога се види, да је порез на шкле разрезиван у свакој општини, по да ли је у свакој општини и школа српска постојала, не може се констатовати. Православне општине те епархије доста су малене (местимце су биле састављене из две, три фамилије), те је по више места образовало једну парохију, а а у парохијалним местима, постојале су уз цркву и школе, те свој прилици у свакој општини бејаше школа и учитељ, али је то писмено ипак један доказ, да су све општине школски порез разрезивале а школе су по свој прилици бар у парохијалним местима постојале, а таквих места, могло је бити у тој дијецези око тидесет, те је било и толико школа. Ако узмемо, да је та епархија тада бројала око 20.000 српских православних душа, онда је једна школа долазила на 6—700 душа, што је за оно доба збиља врло много.

Што је у тој епархији било толико српских школа, узрок је, што су се Срби те епархије бавили поглавито трговином и занатима а и једно и друго занимање већ по себи ниште већи ступањ образовања, те је и свест за школе ту била много живља по у другим крајевима. Па и осим тога, ови предели, одкада се ослободише од Турака бејаху вазда на миру те је ту и цивилизација могла пре да продре, по онде, где су бивала непрестана војничка логоришта и ратна попршта, и где је и у мирно доба српска страна с пушком у руди чувала дању ноћу границе оних земаља у којима беше настањен народ српски. Живећи помешани с другим народностима, Срби ту не могоше остајати за њима, те је и то један узрок, што су ту свуда подизане српске школе, а у том погледу узимаху ондашњи Срби пример од својих суграђана протестантске вере, који много полагаху на образовање школско.

Иза Будимске дијецезе било је по свој прилици највише српских школа у Архидијецези, што се простире у Срему и једном

делу Славоније. Ова епархија могла је тада бројати око 90—100.000 душа. Делила се на шест протопопијата и 175 парохија, као што се то види из додатка првог илирског регуламента. Факт је да је ту и пре Митрополита Павла Ненадовића било доста српских школа а с каквом се енергијом овај митрополит узимао, да се школе у тој дијецези подижу, показали смо већ у једном првашњем одељку. Да је његов труд уродио лепим плодом, о томе не може бити сумње, јер при преустројству школа у Граници (1771—1776) г. затекло се по званичним извештајима у самој Петроварадинској регементи, која је 1776 године, по званичном попису бројала само 25.566 православно-српске душе тридесет и осам српских школа¹⁾. Па кад узмемо, да је та регементна износила тек трећину душа што су припадале тој епархији; кад узмемо, да су провинцијални крајеви те епархије и богатији и да се у њима налази више повећих варошица и села, онда морамо закључити, да је ту број српских школа морао бити још и већи. Епархија та могла је дакле и до 1770 год. бројати до деведесет школа од којих су особито одликовале школе у Карловци, Иригу, Земуну Вуковару и Осеку.

Бачка епархија простире се међу Дунавом и Тисом у данашњој Бачкој жупанија, а њој припадају и неке мање општине што леже и изван Бачке жупаније, као што су Сегедин, Мишколц, Јегра и друге. Званичним актима даје се доказати, да су српске школе о 1740—1750 постојале у Јегри, Сегедину, Баји, Сомбору, Суботици, Сенти, Футогу и варадинском Шанцу (Новом Саду); од 1750 налазимо их по свима селима потиског крушког дистрикта, а од 1760 године у свима местима Шајкашкога батаљона, а нема сумње да их је било и по осталим селима и варошицама средње Бачке и питомог подунавља, тим пре, што су од 1740—1770 године ту владичанствовала два за школе врло заузета човека, наиме, владике Висарнион Павловић и Мојсије Путник. За обојицу се зна, да су у својој резиденцији издржавали о своје трошку вишу школу за образовање клира српског; па када се сетимо циркулара Митрополита Ненадовића

¹⁾ Г. Витковић «Споменици II. стр. 337.

¹⁾ Engel J. † ch. geschichte des ungarischen Reiches књ. 2. стр. 260 и даље.

што се односе на подизање српских школа у сремској дијецези, онда можемо на сигурно закључити, е су се и ова два владике тако исто заузимала, да се школе српске и у Бачкој дијецези подижу. У шездесет места, у којима се Срби ту настањени били, узмимо најмањи број, па ћемо ипак имати до четрдесет српских школа, што се ту већ до 1770 године затекоше.

О Банату, у коме се тада нахођаху три епархије, теже је говорити, пошто су онде становали Срби и Романи помешани. Обе ове народности исповедају вероисповед православну па како су се тадашњи писци обзирали више на вероисповед но на народност, то је тешко позитивно рећи колико је онде било Срба, колико ли Романа. Један писац из тога времена, који нам у повећој књизи даде веран опис те провинције рачуна сво становништво у Банату на 450.000 душа по народности он рачуна, да је у провинцијалном Банату било Срба 78.780 а Романа 181.639. Нека је у граници, која је бројала 132.000 душа, било толико исто српских душа, као и у провинцијалу, онда би ипак у цео Банат могао бројати тек око 150.000 српских душа¹⁾.

Да је у Банату било српско-народних школа и до 1740 године то признају сви званични писци онога времена, исто тако признаје се тада, као и доцније, да је романски народ те провинције био према школама врло ненаклоњен, а напротив, сви страни писци хвале заузимање српског народа за своје школе те према томе, колико је у Банату »националних«²⁾ школа било, оне су биле искључиво српске. Кад је директор Јанковић примио управу над српским школама затекао их је 40, од којих су 21 доведене у бољи ред а 19 су распрострањене. У Граници Банатској нахођаху се у исто време 24 школе, те тако

¹⁾ Franz Grisclini „Versuch einer politischen und naturhen Geschichte des Temesvarer Banates in Briefen an Standes genossen und gelehrte. — Wien 1779 стр. 196. Напомињем овде, да је и чувени Ј. Баренштајн наставник и васпитач цара Јосифа другог, написао за високог васпитаника свога посебну књижицу о Банату. Ова расправа Баренштајнова оста у рукопису, а можда би нам она о одношјајима Срба Банатских у прошлом столећу дала бољег објашњења. Још ћу овде приметити, да су се до почетка овог столећа налазили ти рукописи Баренштајнови у библиотеци некога Церониша у Олмици, а шта је после с њима било, нисам могао ништа више дознати.

је цео Банат, провинцијал и граница 1770 године, бројао шездесет и четири школе. Неколико српских школа нахођаху се и преко Мориша (некадашњој Јанопољској крајини). те тако је у три епархије: Вршачкој, Темишварској и Арадској могло бити 1770 године до седамдесет српских школа.

Прелазимо на Пакрачку и Горњо-Карловачку дијецезу. Тачан број душа у тим крајевима не могасмо наћи, но свакако достизао 250.000. Овде је био притисак хрватских сталежа и милитарних власти највећи, те су ту Срби са својим школама стајали најгоре. Но да је и ту било српских школа, о томе има више напомена. Тако се спомиње да је Херцог Хилдбургхаузен, дошавши за команданта у Вараждински генералат, затекао неколико српско-народних школа¹⁾, а већ смо у прошлом одељку споменули како је Љубибратић, обрштар Градишке регименте све народне српске школе укинуо и место њих немачке увео. Све нам то показује, да је и ту било српских школа, али, где су биле и колико их је било, о томе не нађосмо никаквих података. Да је у Пакрацу до 1770 постојала српска школа, то смо се уверили из аката тамошње архиве, а исто тако нађосмо у архиви тој једно писмо, из кога се уверисмо да је и у варошици Слатинак српска школа постојала. (Из те периоде сачувано је само понешто од списа те архиве, а да је иста остала у целости, можда би се у њој и више шта о школама у Славонији наћи могло).

Исто тако у Горњој крајини налазимо на трагове школа српских, што их мимогред спомињу званични писци, Немци и Хрвати. Тако бележимо, да је у Плашком постојала српска школа још 1744, исту школу походили су 1770 године петнаест ученика²⁾. У Слуњској регименти спомиње се српска школа у Новој Цркви год. 1769. У Оточкој у Залушници 1752, када су је походила 42 ученика. Још исте године предлагала је пуковна команда да се успоставе српске школе у Кореници и Косиљу. У Личкој регименти спомиње се српска школа у Метку 1753, у Банији у Јасеновцу 1770 када ју је походило 43 ученика. Ми спомињемо

¹⁾ Vanicek Fr. Spezialgeschichte der Militargrenze Wien 1875. I. стр. 171.

²⁾ Jbidem II. 582.

ово што код неких писаца као мимогред споменуто нађосмо само за то, да констатирамо, е је и у тој дијецези било српских школа. Из овога се даје закључити, да су Срби у Угарској имали увек више својих народних школа, но Срби у Хрватској и Славонији. Угарске административне власти, ако баш и нису равнодушно гледале, како се Срби отимају, да се помоћу својих народних школа просвећују, ипак нису против тога отворено устајале, дочим су хрватски сталези отворено радили против подизања српских школа а исто тако одлучно радиле су и милитарне власти у Граници против српских школа увађајући ту само немачке школе. Сталезе Хрватске руководио је у том погледу верски фанатизам, а круту Салдатску Аустријску, како то, тако и тежња, да се племе српско германизира.

Узевши све, што смо напред навели, у рачун, изилази, да је од 1750—1760 број српских душа у целој хијерахији бројао 6--700.000 а школа српских било је 200—240.

У тим школама учила су се деца српска верозакону (молитвама, катихизису, црквеном обреду, појању), читању писању и рачунању. Учитељи су по свој прилици предавали народњим језиком а што се учило на памет читало и писало, било је на руско-словенским језику. Читати се учило из буквара па се читање после продужавало изчасловца и псалтира, те су се према томе и ученици делили на букварце, часловце и псалтирце; старији ученици су читали апостол и друге црквене књиге. Писање се ограничавало на преписивање. Колико се из рачуна предавало, тешко је дознати, но да се бар по трговачким варошицама морао и тај предмет деста неговати, не може бити сумње јер су ту тутори школски били већином трговци, који су на рачунање много полагали. О успеху рада школског, такође је тешко говорити. Права цел школске наставе, као што је ми данас представљамо, тешко је да се могла постигавати, а понајвише с тога, што се све радило на руско-словенском језику. Но да се и на тај начин нешто постизало, показује нам то, што су и те школе створиле читалачку публику српску, која је радо прихваћала сваку српску, књигу, а кад тих није било, она је тражила и саме руске књиге. Осим тога, вођена је и сва међусобна кореспонденција на

српском језику и словенском писму, које је уведено и у саме судове општинске.

О методу, у оном смислу, како га ми данас узимамо, не може говорити, но ипак је било и добрих учитеља који су и о начелима Коменскога шта чули или читали. Сава Текелија, који је српску походио у Араду од 1776—1770 прича нам у својој аутобиографији, да су они учитеља свога звали магистром, да су у школи учили читати и писати но да је крај тога пажено и на лепо владање ученика за то учитељи у дан рекреације тако наречене нису пуштали да деца иду којекуд но је требало свако да дође у школу и ту пред очима учитеља да проводе игре своје до пред вечер, кадгод је учитељ водио децу и у шуму и показивао им разна дрва и биљке и учио их како се које именује. Други пут водио их је да се купају и учио их је пливати, мању децу у плиткој а већу у дубљој води¹⁾. Доситије, који је похађао школу у Чакову од 1746—1750 даје нам такође слику о својој школи и своме учитељу. Из његовог описа можемо такође увидети, да у његовом месту школа није била у оно доба нека новина, но да је то онде сматрано као стара установа видимо, да се у њој учило оно што смо већ напред навели, да су школу похађала и сељачка деца, дакле да је настава била општа, а и учитељ, да је имао доста педагошког такта²⁾.

Српски родитељи су радо давали децу своју да се у школи науче чему а за пример томе навађа један немачки писац место Кобаш у славонској Посавини (ниже Брода), како је очима својима гледао, где оцеви српски у слабирим чуновима издалека довозе децу своју сваки дан у школу³⁾. Сама настава у српским школама није могла сву децу заинтересовати, те многа деца нису радо у школу ишла, шта више, бежала су од ње. Тако нам и сам Доситије спомиње свога брата Илију, по кога је учитељ морао почешће да пошље по два девера, наравно с добрим прутовима, да га у школу силом довуку, а тога је по свој прилици бивало и по другим местима.

¹⁾ Летопис М. С. К. 119. стр. 6.

²⁾ Види: Живот и прикљученија и т. д.

³⁾ Rotrer, Versuche über die slavischen Bewohner der österseichische u Monarchie, Wien 1804 II. д. Стр. 33.

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

WWW.UNILIB.RS

Девојачко свеучилиште. — 19. Јуна

ове године отворила је краљица енглеска, у присуству многих принчева и принцеза, у присуству кентебуријскога митрополита и многа свега разних сталежа, новоподигнуту школу: «Royal Holloway College» близу Егема, малене варошице између Лондона и Виндзора.

Ова је школа задужбина милионара *Холовеја*, који је чувен у Енглеској због многих својих хуманитарних дела. Школа ће бити право свеучилиште за девојке. У њој ће бити места за 250 до 400 ученица (штуденткиња). Свака ће девојка имати своју засебну спаваћу собу и засебну собу за рад, а на сваких шест девојака долази по један салон. У овом огромном здању, које ивности 550 стопа у дужину и 576 стопа у дубину, има више од 1000 соба. Осим тога има једна прекрасна библиотека, за коју је знатна сума одређена, неколико великих читаоница, прекрасна галерија слика, лепа црква у истом здању, ванредно лепо намештени кабинети физикални, хемијски и јестаственички, а тако исто и лабораторије, велике просторије за гимнастику и басени за пливање. Баште су око универзитета нешто што нећете скоро нигде више наћи, а износе преко 95 дана орања. Што се тиче уређења кухињског и кућнег као и електричног осветљења, нема му никакве замјерке. Кад се узму сви издаци у рачун, трошкови износе близу 1 милијун фуната штерлинга, т. ј. око 25 милијуна динара.

Писменост у Русији. — „La Revue

de l'Orient» бр. 11. од 29. Јуна 1886. г. донео је, по подацима пошрпеним из извештаја које публикује централна канцеларија статистике у руском министарству унутрашњих послова, ову белешку о писмености рекрута руских у времену од 1874 до 1883 године. Што свакога одмах на први поглед мора да задиви, то је — вели поменути часопис

— та немала појава, да се број писмених рекрута у овој десетини знатно смањило спрам бројева у оној десетини која је овој претходила. Тако у пределима Висле било је прошле периоде 16,76 од сто писмених, а сада (1883 г.) нема их више од 14,18 од сто. Као што се види, ово је јак корак у на-траг. Исто тако огромни су проценти неписмених војника на Кавказу (84,58 од 100), у руској Азији (85,69 од 100) и у европској Русији (77,02 од сто). Да наведемо податке о младићима који не умеју ни да читају ни да пишу по појединим покрајинама. Тако има неписмених војника: у провинцији Естланду 4,85%; у провинцији Лифланду 5,25%; у губернији јарославској 36,58%; у провинцији Курланду 39,06%; у губернији св. петроградској 40,89%; у округу дагестанском 42,50%; у губернији московској 47,36%; у округу Тереку 55,31%; у губернији владимирској 57,66%; у губерни. Тверу 58,52%; у губ. Костроми 63,07%; у губ. архангелској 65,16%; у губ. калушској 67,18%; у губ. Тули 67,30%; у губ. новгородској 61,31%; у губ. рјазанској 69,55%; у губ. вологди 70,81%; у округу кубанском 72,05%; у губ. олонезу 72,12%; у губ. варшавској 76,17%; у губ. Гродну 77,38%; у губ. Ковну 80,93%; у губ. Линску 81,03%; у губ. Пјаску 81,06%; у губ. витепску 82,81%; у губ. Уфи 83,59%; у губ. Ломској 83,75%; у губ. петроковској 83,88%; у губ. седлеској 83,98%; у губ. вилини 84,15%; у губ. воронешкој 84,19%; у губ. тамбовској 84,20%; у губ. мохилевској 85,87%; у губ. харковској 85,93%; у губ. кијевској 86,10%; у губ. Самари 86,14%; у губ. кјелзанској 86,15%; у губ. калишској 86,15%; у губ. Суваљки 86,37%; у губ. полтавској 87,21%; у губ. оренбуршкој 87,21%; у губ. ставрополској 87,27%; у губ. Пелзи 87,55%; у губ. волхинској 87,56%; у губ. подољској 88,51%; у губ. лублинској 89,92%; у губ. бесарабској 92,47%; у губ. радомској 92,96%; и у губернији казанској 96,71% неписмених лица.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Завештање. Данас 12 Априла 1886 години позвани потписани сведоци од г. Драгића — Драгутина Шаргића, писара ово окружног суда, дошли су у стан његов и нашавши га болесног, а при

чистој и јасној свести својој, изјавио г. Драгић, да жели своју вољу на случај смрти своје оставити и да оставља оваку:

Што год имам у облигацијама примања, како новац тај, тако и новац што се добије продајом имања мог непокретног находећег се ван овде у Ваљеву, остављам да мати моја употреби на подизање једне куће тврдим материјалом зидане на земљишту истом где ми је ово у Ваљеву имање, дакле уз ове куће постојеће и то било да сруши сад постојеће старе дућане — кућу од источне стране постојеће или ако то неће а оно на страни другој од капије механске садање почињући. И онда ако од тог ново подигнутог имања тако и од садањег свега у Ваљеву овде стојећег моја мати Јелица да сав приход ужива како она за добро наша буде, употреби за неограничено а само имање неће смети задужити ни у ком погледу а које држим да неће ни имати потребе никад да учини.

По смрти материној приход тај од свега имања, остављам мојој сестри Драгињи да га ужива и употреби на своје цели како буде знала и за добро наша.

И матер и сестру оптерећавам у овом уживању само тим да мати за док буде жива оставља у штедионицу оvd. или други завод сигурни од прихода реченог остављеног јој по два дуката месечно за своје унуче Стану а моју сестричину, а опет Драгиња од времена кад на њу по напред реченом дошао буде ред на уживање прихода такође по два дуката месечно да оставља за Стану и то да траје до њене удаје, који новац остављени оваким начином да јој буде мирас.

По смрти материној и сестре Јелице имање то што ће оне дотле приход уживати остављам на ту цел да се из прихода његовог издржавају ђаци сиротни а добри ученици кроз све школе на било то и на страни према потреби научног предмета а и то они ђаци ово да уживају које савет гимназијски оvd. гимназије нађе за вредне те милости а само морају бити из овог окружја.

Ову последњу тачку да се оствари и бригу воде на и рукују е тим у своје време остављам и молим да се приме ови људи: Сава Николић и Рајко Божић оvd. трговци.

Напоследку моћи ће из прихода реченог још и ово извршити: подићи један споменик на гробу очиним али по величини тој како се исти може употребити и за мене на случај моје смрти а и њене тако рећи заједнички да буде.

Ограничење да не сме мати задужити имање, разумем и за сестру Драгињу а за фонд ђачки с

тим да се имање одржи и не отуђи ни под којим приликама.

Напоследку облигација као и продају реченог имања сама ће мати моја извршити као и подизање зграде без да о том неком рачуна даје и полаже.

Ову вољу моју пошто сам је исказао пред потписаним сведоцима и пошто је она стављена овде по мом казивању од сведока писца г. Косте Живковића адвоката оvd. и пошто ми је све ово написано верно моме исказу а и прочитано пред свима овим сведоцима ја потписујем

писар суда окр. ваљевског

Драгић М. Шаргић

Ми потписани сведоци утврђујемо, да је у присуству свију нас завештаоц г. Драгић Шаргић изјавио своју вољу последњу овако како је написано и био је при чистој свести својој а пошто му је исто прочитано пред нама је признао да је све написано како је он изјавио и желео а прочито му је ово сведок г. К. Живковић завештаоцу, пред нама и завештаоц је потом пред нама свој потпис овде ставио.

Ваљеву

12. Априла 1886 год.

Коста Живковић

адвокат

Трифун Милошевић

судија

✓ **Лазар Ђурић** с. р.

Љубомир Илић с. р.

† **Милан Димитријевић**

из Златарића

Потписао га : **Коста Живковић**

адвокат

Да је препис овога завештања веран своме оригиналу тврди суд округа ваљевског.

№ 8391.

14 Јуни 1886 год.

у Ваљеву.

За неспорна дела судија

М. Дамњановић